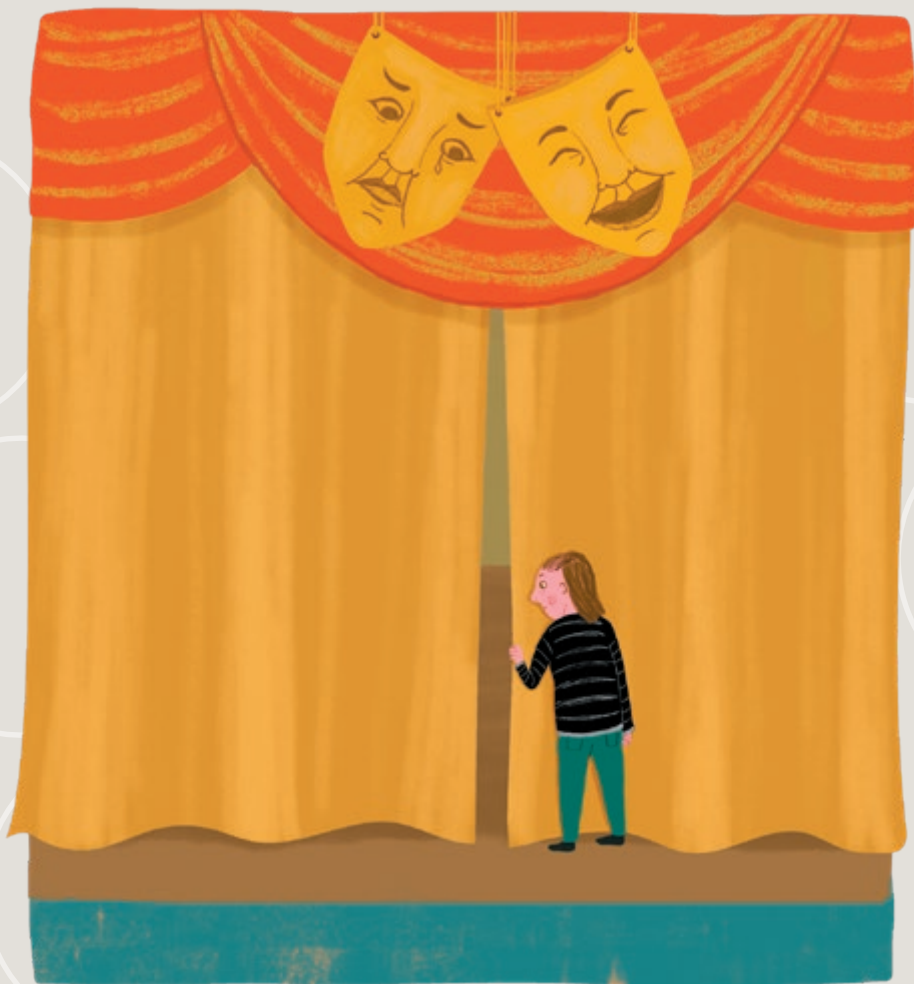

Brobyggare eller vattendelare?

En rapport om kulturen och ojämlikheten

Författare: Jesper Bengtsson

Ojämligheten i Sverige har vuxit under lång tid. Samma mönster återfinns i de flesta jämförbara länder. De växande klyftorna har stora konsekvenser; för demokratin, för sammanhållningen i samhället och för den enskilda människans makt och möjligheter.

Det är bakgrunden till att LO-kongressen 2016 beslutade att tillsätta jämlikhetsutredningen. Syftet är att beskriva ojämlikhetens framväxt och konsekvenser, förstå vad det är som driver den och att ta fram förslag på hur jämlikheten kan öka. Utredningen ska resultera i en slutrapport till LOs kongress 2020 och ett antal underlagsrapporter innan dess, varav denna är en.

Min förhoppning är att denna rapport tillsammans med jämlikhetsutredningens övriga material ska bidra till en debatt om jämlikhetens betydelse och hur vi når ett Sverige med avsevärt mindre klyftor än i dag, där alla människor får komma till sin fulla rätt.

Therese Guovelin

LOs förste vice ordförande

Underlagsrapport till LOs jämlikhetsutredning.

Rapporten är skriven av Jesper Bengtsson, journalist och fristående skribent.

Författaren ansvarar själv för rapportens innehåll och slutsatser.

© Landsorganisationen i Sverige 2018

Grafisk form: LO

Omslagsillustration: Emma Virke

Tryck och produktion: Bantorget Grafiska AB, Stockholm 2018

ISBN 978-91-566-3339-3

LO 18.11 1000

Innehåll

Kulturens kraft	5
1. Vi gillar kultur	8
2. Ojämnt deltagande i kulturen	10
Klass och kultur	10
Kultur och kön	28
Stad, land och kultur	32
Svensk/utländsk härkomst och kultur	35
Ålder och kultur	38
Slutsatser – ojämnt deltagande i kulturen	42
3. Vad spelar skillnaderna för roll?	44
Jämlig tillgång	45
Jämlika möten i kulturen	47
Kulturen i demokratin	48
4. Riktningar framåt	51
Använd biblioteken	51
Kulturens mötesplatser måste verkligen vara mötesplatser	52
Gör mer kultur tillgänglig online	52
Satsa på utövande kultur	53
Bryt snedrekryteringen till kulturskolorna	54
Källor	57

Kulturens kraft

FÅ ÄMNET ÄR SÅ LADDADE som relationen mellan kultur, identitet och gruppgemenskap. Människor i privilegierade miljöer kan vara direkt föraktfulla när de talar om en folklig, populistisk kultur (tänk dansband eller buskisrevyer). Omvänt kan många från mindre privilegierade miljöer uttrycka både förakt och vrede när de talar om det vi ofta benämner som "finkultur" (tänk opera eller balett).

Vi brukar i högtidstalen nämna kulturen som något förenande. Något som bygger broar mellan människor och grupper. Ett sätt att möta erfarenheter vi inte själva kan ta del av. Ett sätt att lära oss mer, både om oss själva, våra medmänniskor och resten av världen. Så är det förstås. Kulturen har den funktionen. Ibland, men inte alltid.

Av erfarenhet vet vi att kulturen också kan vara det rakt motsatta. Ett instrument för gränsdragning. Ett sätt att definiera ett "vi", som har den här smaken och de här traditionerna, och ett "dem", som då pekas ut som något helt annat. I enlighet med det senare sättet att använda kulturen är det ingen slump att Sverigedemokraterna, liksom deras högernationalistiska syskonpartier ute i Europa, länge lagt stor vikt vid just kulturpolitiken. Inför valet 2018 slog Sverigedemokraterna fast att kulturpolitiken var en av de viktigaste frågorna. Enligt kulturtalespersonen Aron Emilsson handlar det om att stärka den "kulturella sammanhållningen" och definiera en nationalistisk "svensk" kultur. Även om Sverigedemokraterna också tänker sig ett mycket brett kulturbegrepp, där seder, vanor och traditioner ingår – vårt sätt att vara i samhället – är det tydligt att partiet har en exkluderande och separatistisk syn på kulturens olika former. Kulturen är till för att dra snäva gränser, inte för att lösa upp eller vidga dem.

Ett annat, ibland närliggande, sätt att betrakta kultur är som propaganda. Genom historien har det varit förhållningssättet från de flesta auktoritära regimer. I de länder i världen som på senare år har gått i mer auktoritär riktning, som Ungern eller Polen, har kulturpolitiken och viljan att likrikta kulturen för ett nationalistiskt projekt ofta varit ett

av huvudinslagen. I Polen har det styrande nationalkonservativa partiet Lag och Rättvisa gett regeringen rätt att avskeda och anställa personal inom radio och teve inom public service och ökat pressen på kulturarbetare, bland annat genom att sparka chefer inom kultursektorn och ersätta dem med personer som följer regeringens nationalistiska agenda. I Ungern har premiärminister Viktor Orbán tillsatt en myndighet som ska övervaka massmedierna och de konstnärliga institutionerna. Flera chefer för teatrar och museer har bytts ut mot partitrogna. Ett universitet finansierat av globalisten och finansmannen George Soros har utsatts för enorma förtalskampanjer och hård press. Kontroll är det centrala ordet. Kontroll för att medier, akademi och kultur ska dra i samma riktning som det styrande partiet.

Även Sverigedemokraterna vill ställa kulturen i den nationalistiska ideologins tjänst. Partiet nämner ofta både Ungern och Polen som förebilder och tangerar därmed ett sådant propagandistiskt förhållningssätt.

Det går förstås att tänka sig flera andra sätt att betrakta kulturen och dess roll i samhället. En vanlig variant är till exempel att betrakta den som först och främst underhållning. Den kommersiella kulturen brukar betona den aspekten, även om kultur de facto sällan är bara underhållning utan nästan alltid bär på andra budskap och är öppen för tolkningar om dess betydelse i samhället.

Det kan verka enkelt att avfärda de mest banala eller exkluderande kulturbegreppen med att de gör kulturen förkrympt och antiintellektuell. Men för alla som vill se kulturen som en gränsbrytare blir det ändå helt avgörande att ställa sig frågan hur vi kan uppnå en kultur och ett kulturliv som fungerar som brobyggare istället för vattendelare. Hur kan teatern, konsten, musiken och alla andra kulturyttringar öppna våra vyer, lära oss mer och bli den där mötesplatsen där vi prövar både gemensamma och olika erfarenheter mot andra upplevelser?

För att kunna skapa en inkluderande kultur måste vi veta hur skillnaderna och ojämlikheterna i kulturen ser ut. Var finns mötesplatserna i dag? Vilken del av kulturen fungerar tvärtom separerande? Och måste det vara så eller kan fler kulturformer vara inkluderande?

Där kommer den här rapporten in i bilden. Den undersöker vår konsumtion och vårt eget utövande av kultur. Finns det skillnader i klass och social bakgrund? Finns det skillnader mellan kvinnor och män och

mellan kvinnor och män i olika klasser? Spelar etnisk bakgrund någon roll för vilken kultur vi konsumerar och utövar? Hur skiljer sig konsumtion och utövande åt mellan stad och land eller var vi bor i Sverige?

I huvudsak används redan befintlig statistik, inte minst de årliga SOM-undersökningarna om kulturvanor och andra offentliga utredningar. Den senaste undersökningen presenterades i augusti 2018 och redovisar 2017 års siffror. I den här rapporten använder jag också siffror från tidigare undersökningar, både för att få en tidsserie, men också för att tidigare år inkluderar ett bredare urval av kulturaktiviteter och därmed ger en bättre bild av kulturvanorna. Jag använder bland annat också en undersökning som LO låtit Sifo göra om kulturkonsumtion och utövande bland barn. Därutöver har en uppsjö av tidningsartiklar om kulturen och kulturens roll passerat mitt skrivbord under arbetet med rapporten. Rapporten har inte ambitionen att ge några heltäckande svar på hur skillnaderna ska utjämnas, eller ens om de alltid måste göra det. Den presenterar ett antal fakta, ställer ett antal frågor och resonerar även lite kring tänkbara riktningar framåt för den som vill se en brobyggande kultur. Min förhoppning är att rapporten ska leda till fortsatt diskussion.

Kultur är en viktig fråga. De politiska partierna har länge haft en tendens att betrakta den som "grädden på moset", som något man kan ägna sig åt när alla de stora, basala ekonomiska och sociala frågorna är lösta. De senaste årens debatt om identitet, kultur och gemenskap visar att det inte längre går att betrakta den på det viset. Kulturen är en integrerad del av demokratin och kulturell segregation påverkar demokratis förutsättningar lika mycket som annan form av segregation. Kulturfrågorna bör behandlas med detta som utgångspunkt.

Källandsö den 20 november 2018

Jesper Bengtsson

1. Vi gillar kultur

DET FÖRSTA MAN KAN konstatera är att vi i Sverige gillar kultur. Inte alla former av kultur, och vilken kultur vi gillar skiljer sig – som vi ska se – ganska mycket åt mellan olika individer och grupper i samhället. Både i fråga om vilken kultur vi tar del av och i vilken utsträckning vi gör det. Men vissa kulturformer är väldigt vanliga och uppskattade.

SOM-institutet frågar ett urval av befolkningen mellan 16 och 85 år om vilken sorts kultur de tagit del av eller själva utövat under de senaste tolv månaderna. SOM-institutet listar de 30 vanligaste kulturformerna och enligt mätningen från 2017 har:

- 85 procent läst en bok någon gång under de senaste 12 månaderna och 35 procent har läst bok varje vecka under samma period.
- 69 procent har gått på bio någon gång under de senaste 12 månaderna (enligt undersökningen från 2015 hade 91 procent sett en film under de senaste 12 månaderna, alltså oberoende av genom vilket medium).
- 65 procent har fotograferat eller filmat under de senaste 12 månaderna.
- 56 procent har besökt ett museum under de senaste 12 månaderna.
- 54 procent besökt ett bibliotek.
- 47 procent ägnat sig åt handarbete/hantverk.

Listan toppas med andra ord av de breda kulturformerna där det finns stora kommersiella inslag, vilket knappast är förvånande. Möjligen är det överraskande att inte mer än 54 procent besökt ett bibliotek. Biblioteken finns nästan överallt och bedriver en bred verksamhet och bokläsningen är hög.

I botten av SOM-institutets lista för 2017 över vilka kulturaktiviteter vi deltagit i finns både förväntade och något mindre förväntade kulturformer:

- 3 procent har själva spelat teater eller varit med i ett lajv
- 11 procent har gått på balett/dansföreställning
- 19 procent har gått på klassisk konsert/opera
- 19 procent har sjungit i kör eller spelat musikinstrument
- 21 procent har deltagit i studiecirkel eller kursverksamhet
- 32 procent har tecknat eller målat.

Att balett eller lajv kommer långt ned på listan är kanske inte så förvånande, men att det är så ovanligt att själv vara med och spela teater kan säkert överraska. Samtidigt ser vi här att så många som 32 procent har tecknat eller målat och 21 procent har varit med i studiecirkel eller gått på kurs. Jag har inte gjort några internationella jämförelser i den här rapporten men jag föreställer mig att den senare siffran är exceptionellt hög i ett internationellt perspektiv. Det är också lätt att tänka sig att den höga andelen som går i en studiecirkel är överlappande med de grupper som ägnar sig åt handarbete eller sjunger i kör eftersom den sortens verksamhet ofta utövas i cirkelns form. Men SOM-institutets övergripande siffror visar det samma som alla mätningar av våra kulturvanor: Vi är väldigt aktiva i kulturlivet, sett över hela befolkningen, men samma mätningar visar också att det finns skillnader mellan individer i olika grupper. Den här rapporten kommer först och främst att fokusera på dessa skillnader.

2. Ojämnt deltagande i kulturen

2.1 Klass och kultur

Jag är ganska säker på att vi alla – rätt eller fel – har en ganska tydlig bild av hur relationen mellan klasstillhörighet och kulturkonsumtion ser ut. För att göra en grov förenkling: det vi brukar kalla för finkultur är något för över- och medelklassen. Det vi brukar kalla för populärkultur är något för "vanligt folk". Själv har jag under några år, som en hobby, varit verksam som regissör i en teaterförening i Hälleforsnäs i Sörmland. Hälleforsnäs är en gammal bruksort med anor från medeltiden. Under många år arbetade flera tusen människor på bruket, som också var känt för "brukets blå", Hälleforsnäs bandylag, som under lång tid tillhörde den absoluta Sverigetoppen. Numera är bruket nedlagt, bandylaget finns inte längre och fram till att invandringen till Sverige började öka i samband med kriget i Syrien var Hälleforsnäs under en rad år en plats som människor lämnade. Stora trävillor stod tomma. Det var lätt att få tag i en ledig lägenhet för den som ville. Hälleforsnäs var en av de orter där Sverigedemokraterna snabbt växte sig starka mellan 2006 och 2014.

Den teaterförening jag är verksam i sätter upp sommarmusikaler i ett gammalt kolhus på det nedlagda bruket. Alla på scen är amatörer. Ofta är det komedier. Alltid med ambitionen att spela för alla tänkbara åldrar och grupper. 2017 spelade vi till exempel Familjen Addams. Året före var det Aida, musikalen med musik av Elton John. Kommersiellt så det räcker.

Ändå är det tydligt att vissa grupper är överrepresenterade i vår publik. Medelåldern är ganska hög. Många reser från den större staden Eskilstuna. Andelen som läst på högskolan eller har något sorts akademiker yrke är även den relativt hög. Och varje år får vi höra från, i alla fall en del av, befolkningen på den lilla bruksorten att Kolhusteatern är något för "de andra". Att det nog är svåra grejer vi sätter upp. Vilka är de där "kulturtyperna" som håller till nere på bruket egentligen?

Men varje år kommer också nya besökare. Personer som kanske varit lite skeptiska eller bara tänkt att gå men aldrig kommit sig för att göra

det för att det inte är något de brukar göra. Teatern har funnits där hela tiden, men de har inte kommit iväg.

De från orten som ser en föreställning för första gången brukar utan undantag säga att de är positivt överraskade. Att det var enklare att förstå och roligare än de hade väntat sig. Min bild av vilka som generellt tar del av musikalutbudet i Hälleforsnäs stämmer väl med vad forskningen kommit fram till om kulturkonsumtion och klass, eller socioekonomisk bakgrund och ställning, som det också kallas.

Trots att kulturpolitiken under de senaste 40 åren haft som mål att alla ska kunna delta på lika villkor i kulturlivet, oberoende av klassbakgrund, kön, bostadsort eller andra potentiellt särskiljande faktorer är det fortfarande stor skillnad på vilka som konsumerar, utöver eller på andra sätt tar del av kulturutbudet i samhället. En sådan avgörande faktor är klass. Tjänstemän och företagare till del av kulturaktiviteter i högre grad än arbetare.

2.1.1 Olika aspekter av klass

SOM-institutets undersökningar delar upp klass i fyra olika parametrar, där de som svarar själva fått ange vilken grupp de tillhör:

Social härkomst/bakgrund. Det vill säga den samhällsklass man är uppväxt i baserat på föräldrarnas yrke. SOM-institutet låter klassificera de tillfrågade i undersökningarna utifrån om de kommer från arbetarhem, tjänstemannahem, företagarhus eller jordbrukarhus. Den sista kategorin är marginell i dag. Men bland de äldre som är med i undersökningen är det vanligare att ha vuxit upp i jordbrukarhus. Det avgörande är dock inte den exakta fördelningen utan tendensen i olikhet i kulturvanor mellan de som vuxit upp i arbetar- och jordbrukarhus respektive tjänstemanna- och företagarhus.

Uppnådd social status. Det vill säga den samhällsklass man för tillfället befinner sig i baserat på det egna yrket. Detta kan förstås skilja sig från den första parametern. Människor utbildar sig, avancerar i karriären och byter klass. Båda dessa första parametrar är subjektiva i SOM-institutets undersökningar. De som tillfrågas om sina kulturvanor har själva fått ange härkomst och nuvarande sociala status.

Inkomst. Här varierar SOM-institutets kategorisering något mellan olika uppmätta år. Ibland redovisas statistiken uppdelat på inkomster

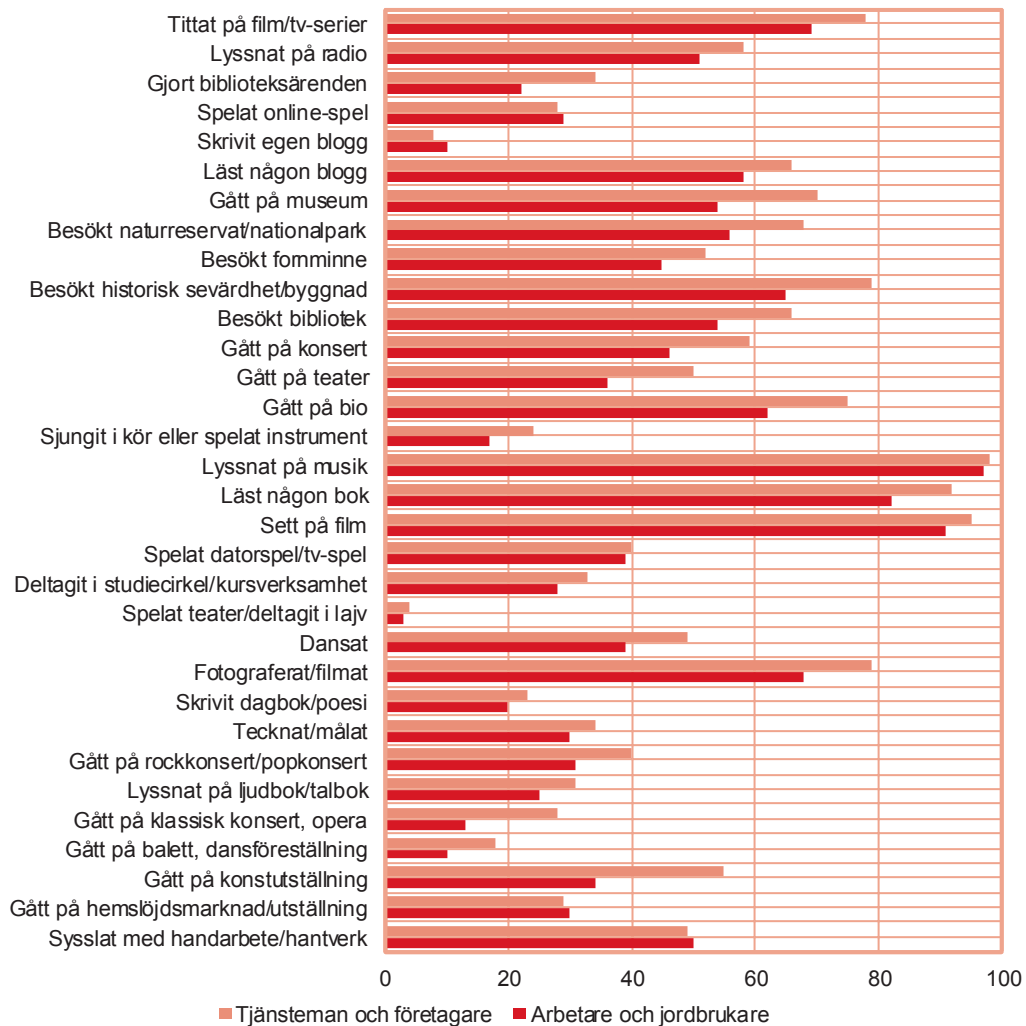
under 300 000 kronor per år respektive över 900 000 kronor per år, vilket utelämnar en stor del av befolkningen. Ibland kategoriseras det som hög, medel eller låg inkomst. Med låg avses under 300 000, medel 301 000 till 700 000 och hög över 700 000.

Utbildning. SOM-institutet har använt två olika kategoriseringar beroende på vilket år man studerar. Ibland redovisas två grupper: gymnasieutbildning eller lägre samt eftergymnasial utbildning. Ibland, som i 2017 års undersökning, används tre kategorier: Låg, medel, hög utbildning. Med låg avses då grundskola eller lägre, medel betyder gymnasiestudier eller motsvarande och hög betyder eftergymnasiala studier.

Det visar sig att alla dessa parametrar verkar klassmässigt åtskiljande i kulturlivet. Låt oss först studera mätningarna vad det gäller social härkomst/bakgrund.

Diagram 2.1 Social härkomst/bakgrund och kulturvanor

Procent som utfört aktivitet någon gång under den senaste 12-månadersperioden

Källa: SOM-institutet undersökning 2015.

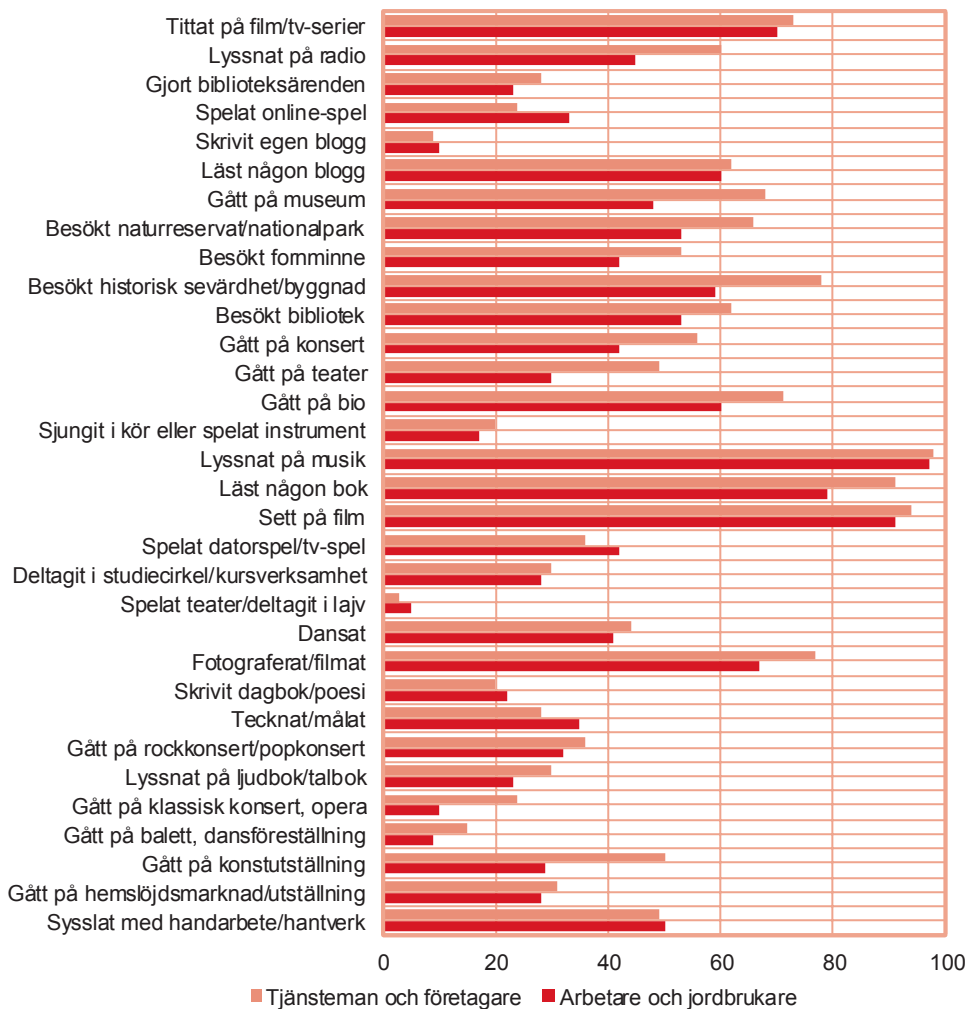
Här ser vi alltså hur individer uppväxta i tjänstemanna- eller företagarfamiljer tar mer aktiv del av i princip alla former av kulturkonsumtion och kulturutövande. De enda områden där individer med bakgrund i arbetar- eller jordbrukarfamiljer är mer aktiva är när det gäller att skriva en blogg eller spela online-spel. Här ser vi något intressant. Kan det vara så att den kultur som upplevs och utövas på internet är mer jämnt fördelad när det gäller social bakgrund än mer traditionell kultur? Det är inte någon orimlig hypotes, men den går dock att bevisa uteslutande med SOM-institutets siffror, och eftersom förändringarna på nätet går så fort kan det vara svårt att över huvud taget dra några säkra slutsatser. För att dyka djupare i denna frågeställning vore det till exempel intressant att studera om publiceringen av egeninspelade filmer, kommentarer med mera på Youtube är med jämlikt fördelat i befolkningen än andra kulturformer, eller om det till och med är så att det är vanligare bland de som inte deltar lika aktivt i kulturlivet på andra områden.

Ett annat område, långt från internet, där personer med arbetarbakgrund är mer aktiva är att utföra handarbete eller hantverk. Det senare ser landets studieförbund tydligt i sina studiecirklar i träslöjd, vävning eller andra former av hantverk. Där är intresset stort från olika grupper i befolkningen.

Sambanden är i princip de samma när man mäter den socioekonomiska position människor har i dag, alltså den klass de befinner sig i, oberoende av vilken bakgrund de har.

Diagram 2.2 Uppnådd status och kulturvanor

Procent som utfört aktivitet någon gång under den senaste 12-månadersperioden

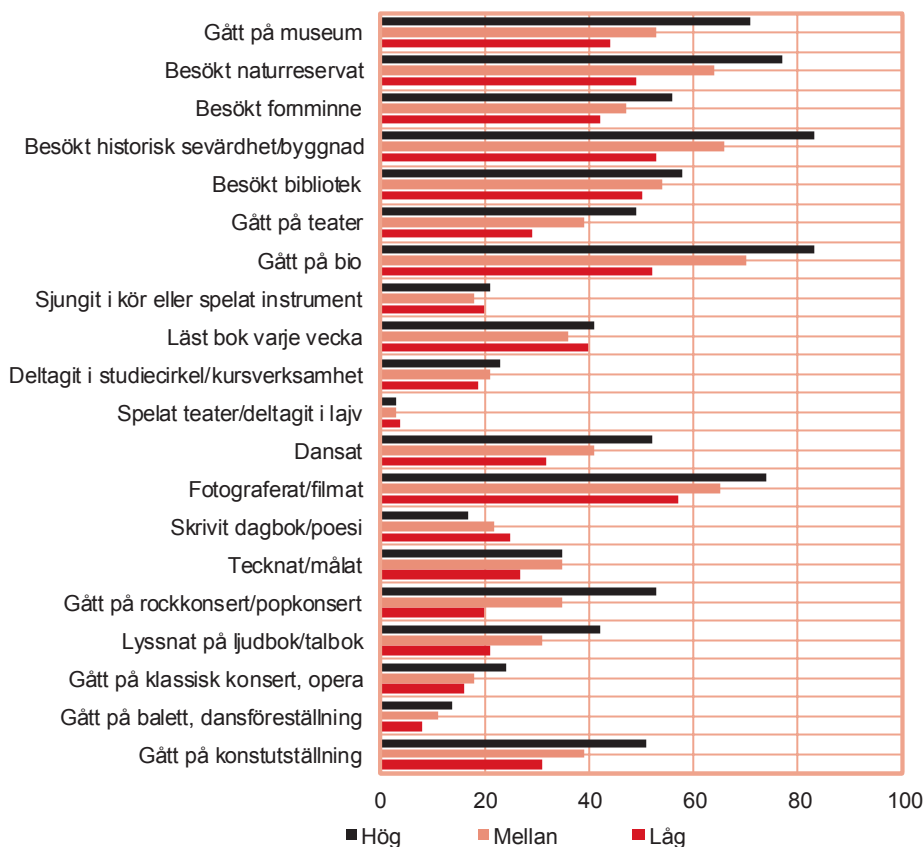
Källa: SOM-institutet undersökning 2015.

En slutsats av de siffror SOM-institutet presenterar är att både social bakgrund och uppnådd social status spelar störst segregerande roll när det gäller kulturaktiviteter som kräver att man ger sig av någonstans, som att gå på museum eller konstutställning, besöka historisk minnesplats eller gå på teater, och som minst när det gäller den sortens kulturaktiviteter som utförs i hemmet, som att se på film, läsa bloggar eller lyssna på musik. Detta kan förstås bero på att flera av de kulturaktiviteter som utförs utanför hemmet också är de som kostar mer. En annan förklaring är att de kräver mer av aktiv, medveten handling, och ska man bryta sina egna vanor och mönster i livet och göra något nytt är det rimligtvis svårare ju högre tröskeln är. Här kan det också finnas en stad-land-aspekt eftersom tillgängligheten till kultur är större i storstäderna, men vi återkommer till den frågan.

De mönster som framkommit i diagram 2.1 och 2.2 bekräftas när man studerar relationen mellan hushållsinkomst och kulturvanor, som är den tredje parametern för att mäta sambandet mellan klass och kultur. I SOM-undersökningen från 2015, där ett brett spektrum av kulturvanor finns med, framkommer tyvärr bara skillnaden mellan de som tjänar mindre än 300 000 kronor per år och de som tjänar över 900 000 per år. Det visar sig att skillnaden är stor och på samma sätt som när det gäller bakgrund och uppnådd social status är den störst när det kommer till mer "traditionella" kulturformer och minst när det kommer till internetbaserad kultur, handarbete och hantverk, deltagande i studiecirklar samt att gå till biblioteket. Men de allra flesta människor ligger trots allt i skiktet emellan dessa båda grupper och i SOM-undersökningen från 2017 finns kategorierna låg, medel och hög inkomst med, även om antalet uppmätta kulturverksamheter är mindre.

Diagram 2.3 Inkomst och kulturvanor

Procent som utfört aktiviteten någon gång under den senaste 12-månadersperioden

Källa: SOM-institutet undersökning 2017.

Här ser vi att högre inkomst är direkt relaterat till kulturupplevelser och utövande och att trenden är starkast på de kulturområden som det kostar lite mer pengar att ta del av, som att gå på bio eller en pop- eller rockkonsert, men det får också större genomslag när det gäller att gå på konstutställning, fotografera eller att gå ut och dansa. Det senare är

kanske mest förvånande eftersom dans är en av de vanligaste formerna av kulturutövande.

En annan slutsats av de tre föregående diagrammen är, som vi redan konstaterat, att den kultur där tjänstemän och höginkomsttagare än överrepresenterade är den sortens kulturaktiviteter som kräver planering och att man har ett uttalat mål att konsumera eller utöva kultur. Den sortens kulturaktiviteter som kräver en viss "vana" att göra just den sortens saker.

I sin rapport *Kulturvanor* från 2017 konstaterar Myndigheten för kulturanalys något mycket intressant i sin fördjupade analys av SOM-institutets undersökningar av våra kulturvanor. De visar att när det gäller de nio uppmätta områden som handlar om egenutövad kultur (handarbete, teckna, måla, sjunga i kör och liknande) är skillnaderna mellan de med hög och de med låg inkomst det omvända. Myndigheten för kulturanalys visar att låginkomsttagare i högre utsträckning än höginkomsttagare ägnar sig åt egenutövad kultur. Det är en viktig slutsats, som jag ska återkomma till senare i den här rapporten.

Av diagrammet som mäter betydelsen av inkomst skulle det vara lätt att dra slutsatsen att svaret för den som vill jämna ut skillnaderna är subventioner av den kultur som det offentliga vill sprida till fler grupper. Ofta kan det säkert vara det också. Priset spelar rimligtvis en stor roll för den som har låg eller osäker inkomst. Min egen musikalverksamhet i Hälleforsnäs är ett bra exempel på det. Vi tar inga höga priser jämfört med många andra liknande verksamheter. 260 kronor för en biljett för en vuxen och 120 för de mellan 7–15 år. Men ska man gå flera personer drar kostnaden ändå iväg. För två vuxna och två barn blir det 760 kronor för ett musikalbesök och dessutom säljer vi fika, öl, vin och mackor i pausen. Den familj som vill besöka en proffsig amatöruppsättning i Sörmland får alltså räkna med att lägga ut nästan 1 000 kronor. Professionella uppsättningar kostar ännu mer. Den som vill se en konsert med valfri internationell artist som besöker Sverige får ofta lägga ut nästan lika mycket för en enda biljett.

Här är det svårt att föreställa sig att inkomst inte skulle spela en roll i valet av kulturaktivitet.

Samtidigt finns det mycket som pekar på att det faktum att något skulle vara gratis inte alltid leder till att personer ur grupper som nor-

malt inte konsumerar eller utövar en viss sorts kultur börjar göra det.

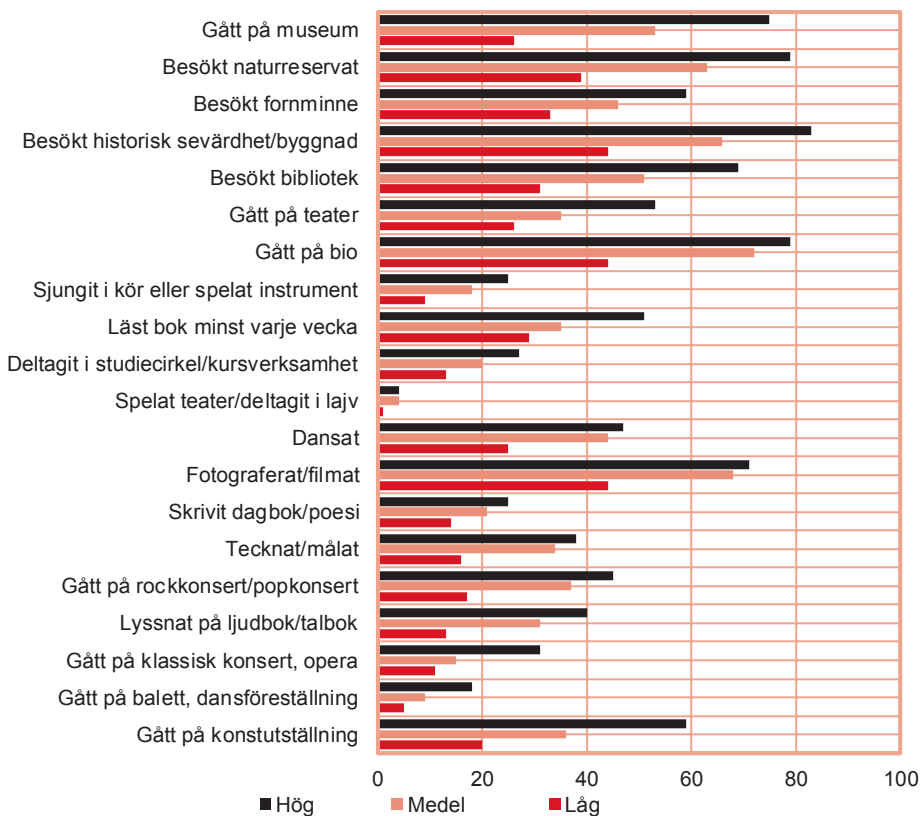
Efter att regeringen återinfört fri entré på många av landets museer undersökte Myndigheten för kulturanalys vilken effekt det fått på besöken. Det visade sig att antalet besök på de museer som blivit gratis ökat dramatiskt, med hela 49 procent medan de minskat med 1 procent på de museer som hade kvar sin entréavgift. Myndigheten kunde bland annat konstatera att antalet besök från unga vuxna och pensionärer hade ökat, men – och detta är viktigt – ökningen av besökarantalet utgjordes i första hand av flergångsbesökare.

När siffrorna för 2017 presenterades visade det sig dessutom att effekten av att entrén blev gratis hade ebbat ut något – antalet museibesökare minskade igen, om än inte tillbaka till nivån för perioden före reformen. Analysen av 2016 års besöksstatistik visade även att andelen personer med eftergymnasial utbildning är nästan tre gånger så hög bland museibesökarna som i befolkningen som helhet. För 2017 var den ännu större: fyra gånger så många museibesökare har eftergymnasial utbildning jämfört med hela befolkningen. Den slutsatsen stämmer väl överens med resultaten från SOM-institutets undersökningar. Av de fyra olika klassrelaterade bakgrundsfaktorerna är utbildningsnivå den mest avgörande för hur mycket och vilken kultur man tar del av, vare sig det rör sig om kultur som upplevelse eller utövande av kultur. I rapporten *Kulturvanor – socioekonomiska analyser och tidstrender* från Myndigheten för kulturanalys konstaterar författarna att utbildning samvarierar med högre deltagande i kulturen på alla områden, även här med handarbete/hantverk som det stora undantaget. Där är personer med kortare utbildning ungefär lika aktiva om de med längre utbildning. Det samma gäller mer eller mindre för aktiviteter som att spela dataspel, lyssna på musik och – något mer överraskande – att spela teater och skriva dagbok/poesi.

SOM-institutets undersökning från 2017 ger ungefär samma bild av läget i diagram 2.4, även om mest jämlika kulturaktiviteterna inte finns med i materialet i det årets undersökning:

Diagram 2.4 Utbildning och kultur

Procent som utfört aktivitet någon gång under den senaste 12-månadersperioden

Källa: SOM-institutet undersökning 2017.

Fördelen med ovanstående diagram är att tre nivåer av utbildning finns med, och vi ser att benägenheten att öka sitt deltagande i kulturen ökar för varje steg individen tar i utbildningstrappan.

Utbildningsnivå är den viktigaste klassparametern i SOM-undersökningarna som förklaring till skillnader i konsumtion och utövande av olika kulturella aktiviteter. Det tycks – som vi redan konstaterade

under diagrammet om inkomstskillnader och kulturvanor – finnas faktorer när det gäller kulturkonsumtion och utövande som handlar om just ”kultur”, det vill säga vanor och traditioner som en person med viss bakgrund har med sig från barndomen eller socialiserar in i sitt betyende under en utbildnings- eller yrkeskarriär. Ibland samvarierar både inkomst och utbildningsnivå med kulturutövandet, men ibland gör det inte det. Många välutbildade inom till exempel kultursektorn (bibliotekarier, konstnärer, journalister) tjänar mindre pengar än många av de grupper som traditionellt räknas till arbetarklassen, men har ändå kulturvanor som mer liknar de högre inkomstgruppernas.

2.1.2 Klassfaktorernas utveckling över tid

SOM-institutets undersökningar om våra kulturvanor har genomförts regelbundet sedan 1980-talet och de visar för det första på en påfallande uthållighet i våra kulturvanor. Det sker ganska små förändringar över tid, och det sker dessutom ganska små förändringar i relationerna mellan olika gruppers kulturvanor. Med några få undantag hade siffrorna från de senaste åren kunnat spegla i stort sett vilket år som helst under perioden.

SOM-institutet redovisar långa serier kring detta och det skulle krävas en betydligt längre rapport än denna för att redogöra för och kommentera dem alla. Men i 2017 års rapport om kulturvanor från Myndigheten för kulturanalys finns en intressant sammanställning av förändringen av olika klassbaserade bakgrundsfaktorer över tid när det gäller våra kulturvanor.

Till att börja med konstaterar myndigheten att sådana jämförelser är behäftade med vissa problem eftersom bakgrundsfaktorerna ändras. Fler har i dag högre utbildning, skillnaderna i inkomst är större i dag och fler bor i städerna jämfört med på 1980-talet, för att ta några exempel. Nackdelen med myndighetens sammanställning är också att de bara mäter några få kulturvanor, nämligen besök på bio, bibliotek, teater, rock/popkonsert och läsning av bok. Ändå är det intressant att se om det finns några trender där skillnaderna blivit större eller mindre över tid.

Vad bakgrundsfaktorn social härkomst/bakgrund beträffar visar det sig att den minskat i betydelse för alla dessa kulturaktiviteter. Jämlikheten har ökat, och det gäller inte minst bio- och teaterbesök. Dock mins-

kar jämlikheten vad det gäller bokläsning. Där har skillnaden mellan olika bakgrunder ökat i betydelse. Skillnaden mellan hur mycket de som är uppväxta i tjänstemannahem läser jämfört med de som är uppväxta i arbetarhem har ökat sedan 1980-talet.

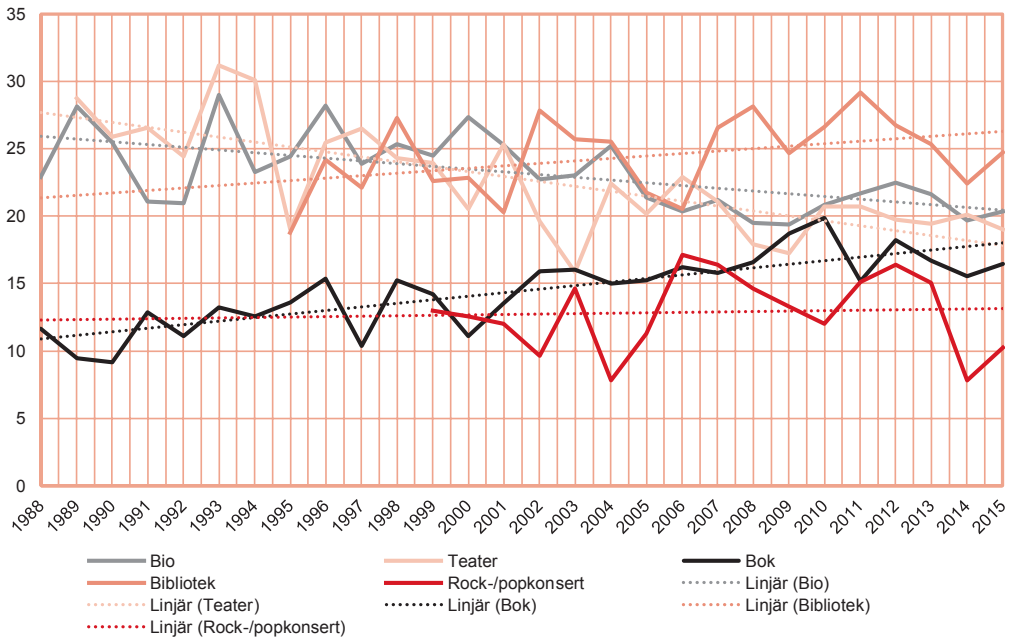
Även när det kommer till individens nuvarande klassposition (skattad av de tillfrågade själva enligt SOM-institutets metod som nämnts ovan) minskar skillnaderna när det gäller teaterbesök. Det är mer jämlikt i dag sett till klassmässiga bakgrundsfaktorer. Samtidigt är det som vi också sett tidigare ganska få som under en 12-månadersperiod går på teater, och det visar sig att andelen dessutom har minskat under SOM-institutets mätperiod från 1980-talet och framåt.

Biblioteken är även här en mindre klasskiljande kulturform, och stabil över tid när det kommer till nuvarande klassposition. Däremot ökar klasspositionens betydelse för bio och rock/popkonserter liksom för bokläsning.

Vad utbildning beträffar är utvecklingen något mer splittrad.

Diagram 2.5 Differens i procentenheter mellan högutbildade och låg-/mellanutbildade

Andelen som deltagit minst en gång de senaste 12 månaderna

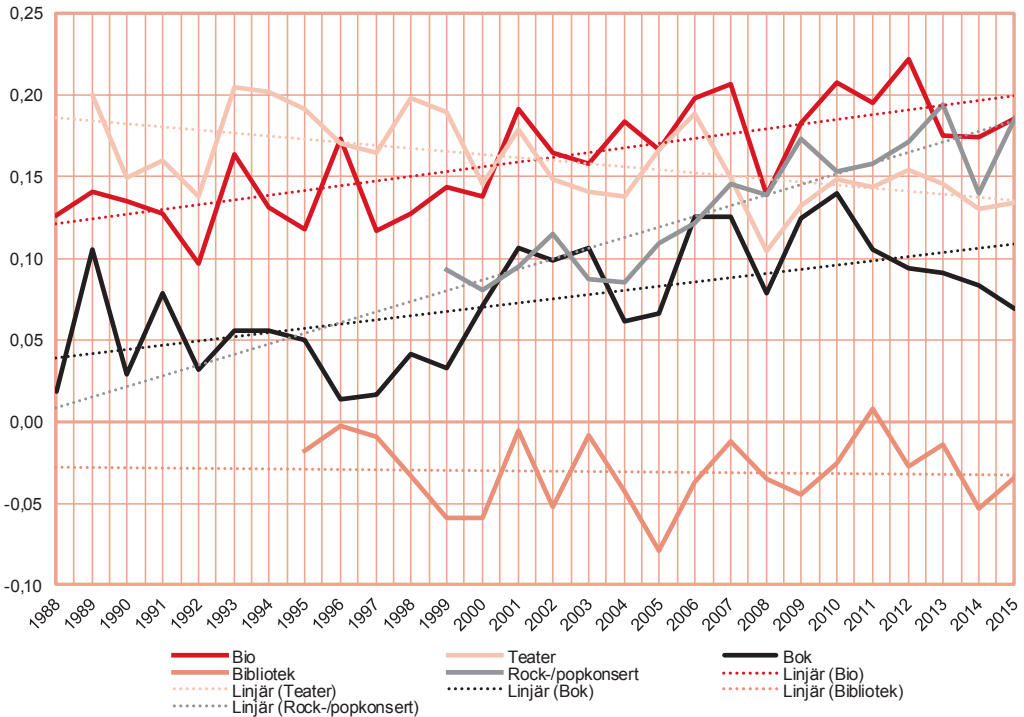
Källa: Myndigheten för kulturanalys.

Betydelsen av utbildning har ökat för biblioteksbesök och bokläsning men minskat för de andra formerna av kulturutövande. Men här vet vi från tidigare att skillnaderna ändå är små vad det gäller besök på bibliotek, så den trenden är troligen inte av avgörande betydelse för hela utvecklingen. Snarare får man här intrycket att betydelsen av utbildning har minskat totalt sett, men att det, som vi sett i tidigare statistik, fortfarande är en av de tydligast åtskiljande bakgrundsfaktorn för vårt kulturutövande.

Tittar man sedan på inkomst som bakgrundsfaktor visar det sig även där att bokläsning är det område där skillnaderna ökat mest, men när det gäller inkomst slår de ökade skillnaderna igenom även på vilka som

går på bio och rock/popkonserter. Intressant nog minskar skillnaden även här för teaterbesök.

Diagram 2.6 Korrelationer mellan hushållets inkomst (fem kategorier) och kulturvanor, 1988–2015

Källa: Myndigheten för kulturanalys.

Den klassbaserade ojämlikheten vad det gäller bokläsning märks över hela mätperioden. Samma skillnader märks även när man studerar bokläsningen mer i detalj och frågar om andelen som läst en bok minst någon gång varje vecka.

Tabell 2.1 Läst bok minst varje vecka under de senaste 12 månaderna efter utbildning respektive subjektiv klass

	1989	1995	2000	2005	2010
<i>Utbildning</i>					
Låg	25	21	24	29	23
Medel	32	28	31	39	35
Hög	54	45	51	58	55
<i>Subjektiv klass</i>					
Arbetslöshet	28	23	25	32	29
Jordbrukarhem	25	33	28
Tjänstemannahem	36	34	39	48	49
Högre tjänstemannahem	52	49	56	61	60
Företagarhem	35	27	37	40	42

Källa: SOM-institutet.

Utbildning får stort genomslag på i vilken grad vi läser böcker, social härkomst/bakgrund får något mindre, vilket kan förklaras, som vi tidigare konstaterat, av att den klass man själv upplever att man kommer ifrån (det är de som svarar på SOM-institutets undersökningar som själva placerar sig i de olika kategorierna), liksom inkomst, inte alltid behöver ha med utbildningsnivå att göra. Skillnaderna över tid är även här påfallande små.

Om man däremot specialstuderar biblioteksbesök finner man, som tidigare diagram också ger vid handen, att skillnaderna mellan olika socioekonomiska grupper är mycket liten. Även om andelen som besöker bibliotek faller något på samma sätt som teater är det också påfallande hur jämlik denna kulturform är över hela den period SOM-institutet mätt.

Tabell 2.2 Gått på bibliotek under de senaste 12 månaderna efter subjektiv klass, hushållsinkomst och utbildning

	1995	2000	2005	2010	2014
<i>Subjektiv klass</i>					
Arbetarhem	58	62	53	46	49
Jordbrukarhem	55	..	26	44	..
Tjänstemannahem	71	73	60	63	64
Högre tjänstemannahem	75	85	81	65	58
Företagarhem	54	60	49	49	49
<i>Hushållsinkomst</i>					
Låg	61	66	60	43	51
Medel	61	67	59	44	58
Hög	68	70	59	47	53
<i>Utbildning</i>					
Låg	61	66	60	43	51
Medel	61	67	59	44	58
Hög	68	70	59	47	53

Källa: SOM-institutet.

Det kan uppfattas som paradoxalt att biblioteksanvändandet är jämnt fördelat, medan bokläsningen inte alls är det. Men biblioteken spelar en långt mycket större roll än att bara låna ut böcker. På biblioteket kan man läsa tidningar från hela Sverige och ofta andra delar av världen, det går att låna dator och ofta arrangeras föreläsningar, kulturevenemang och seminarier i bibliotekets lokaler. Den vidgade funktionen för biblioteken har också blivit större på senare år och det kan förklara varför biblioteksbesök fortfarande är mer jämlika.

I genomgången av klassfaktorernas betydelse för våra kulturvanor för 2017 såg vi att flera kulturformer som människor själva är med och utövar präglas av större jämlikhet än många av de områden där det mest handlar om kulturkonsumtion. Studiecirkelverksamheten är ett sådant exempel. Utbildningsnivå tycks spela en större roll även här, men för de andra klassfaktorerna är skillnaderna relativt små.

Tabell 2.3 Deltagit i studiecirkel/kursverksamhet under de senaste 12 månaderna efter utbildning, subjektiv klass och inkomst

	2007	2010	2014
<i>Utbildning</i>			
Låg	19	13	15
Medel	22	24	31
Hög	27	30	36
<i>Subjektiv klass</i>			
Arbetarhem	19	20	27
Jordbrukarhem	26	29	
Tjänstemannahem	24	26	32
Högre tjänstemannahem	23	26	32
Företagarhem	30	28	32
<i>Hushållsinkomst</i>			
Låg	25	24	29
Medel	23	24	30
Hög	18	22	29

Källa: SOM-institutet.

Sådan är trenden för de flesta egenutövade kulturformer, som att teckna och måla, fotografera, skriva poesi med mera. Utbildning är en avgörande faktor för hur mycket du ägnar dig åt det, medan klassbakgrund, nuvarande klassposition och inkomst spelar mindre roll, även om de också oftast är särskiljande.

Här finns det skäl att göra en generell kommentar, som kan gälla för de flesta bakgrundsfaktorer när man studerar kulturvanor. Att människor deltar lika mycket i kulturlivet betyder inte per definition att kulturen är en mötesplats. Om alla skulle delta lika mycket i dans, till exempel, säger det ju inget om vilken dans eller tillsammans med vilka man deltar. Om man deltar mycket aktivt i kulturlivet men bara träffar sina likar kan man på ett plan säga att kulturen är jämlik, men den kan på ett annat plan vara helt segregerad.

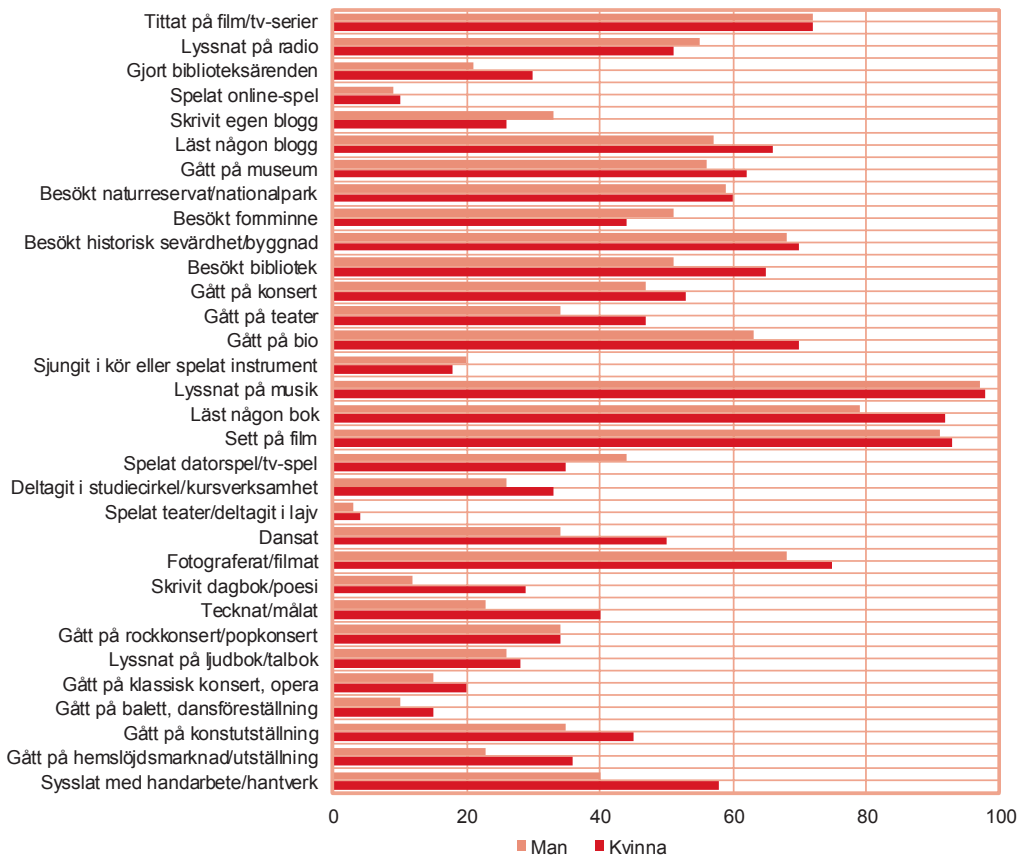
2.2 Kultur och kön

I undersökningar om skolresultat, liksom numera undersökningar av vilka som söker sig till eftergymnasiala studier, visar det sig att kvinnor dominerar. Kvinnor får generellt högre betyg i grundskolan och gymnasiet och vid 24 års ålder har hälften av alla kvinnor gått vidare till universitet eller högskola, medan samma sak bara gäller för var tredje man.

Detta kunde lika gärna vara siffror för konsumtion och utövande av kultur. Kvinnor är generellt betydligt mer aktiva i kulturlivet än män.

Diagram 2.7 Män, kvinnor och kultur

Procent som utfört aktivitet någon gång under den senaste 12-månadersperioden

Källa: SOM-institutet undersökningen 2015.

Endast på två områden är män mer aktiva än kvinnor. Män skriver oftare på en blogg och spelar oftare dator- och tv-spel. De undersökningar som inkluderar besök på sportevenemang i kulturutövande visar också att män är helt dominerande på det området. Som av en händelse är dessa områden de samma som där även klassfaktorer spelar mindre roll. Även när det gäller att titta på tv eller film, gå på pop- eller rock-

konsert samt lyssna på musik är skillnaderna små eller obefintliga. Inom alla andra kulturaktiviteter är kvinnor betydligt mer aktiva än män. Ta bokläsning som exempel:

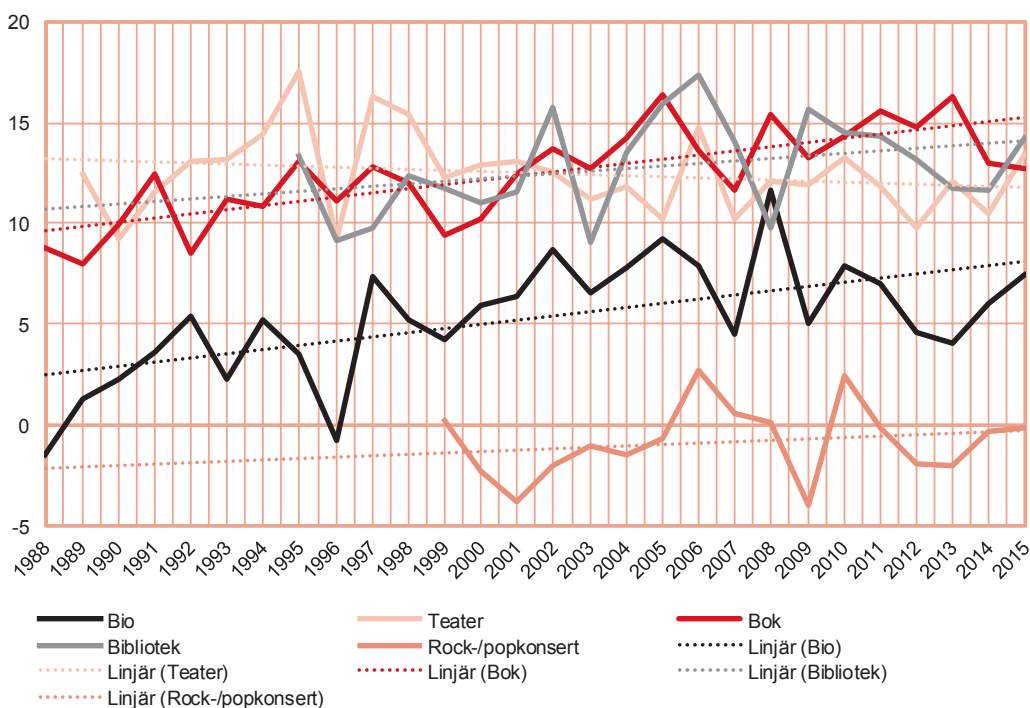
"Betydelsen av kön och utbildning när det gäller vanan att läsa böcker är ungefär lika stor. Men om man ser till högutbildade män så läser de endast marginellt mer än lågutbildade kvinnor och skillnaden mellan lågutbildade män och högutbildade kvinnor är nära 50 procentenheter," konstaterar Rudolf Antoni i antologin *Du stora nya värld* utgiven av Göteborgs universitet.

Hans kommentar rör SOM-undersökningen 2005, men inte mycket har ändrats när det gäller läsvanor sedan dess. Samma sak när det gäller körsång, som är en av de vanligaste aktiviteterna i de svenska studieförbundens verksamhet. Där är 70 procent av deltagarna kvinnor och det är vanligare att kvinnor ur arbetarklassen är med än att män ur medelklassen är det.

Jag har annars inte tagit del av några stora datasammanställningar som visar relationen mellan kön och klass när det gäller kulturvanor, men de uppgifter som finns pekar på ungefär samma slutsats som Rudolf Antoni drar här ovan om bokläsning. Högutbildade kvinnor toppar alla listor över kulturvanor, och med några få undantag (som att spela musik eller besöka fornminne) är kvinnor mer aktiva än män oberoende av klassbakgrund. Däremot är män i över- eller medelklassen mer aktiva än män i arbetarklassen, och även där är utbildning den mest avgörande faktorn.

I sina analyser av mätningarna över tid konstaterar Myndigheten för kulturanalys dessutom att skillnaderna mellan mäns och kvinnors kulturvanor ökar snarare än minskar. Kvinnor ägnar sig mer åt kulturaktiviteter, män mindre. Det gäller för de flesta av de uppmätta kulturområdena, endast vad gäller teater minskar skillnaderna något över tid.

Diagram 2.8 Differens i procentenheter mellan män och kvinnor, 1988–2015

Källa: Myndigheten för kulturanalys.

Kulturrådets stora undersökning av våra kulturvanor, *Den kulturella välfärden*, från tidigt 00-tal, studerade perioden mellan 1976 och 1999. Där konstaterade man samma trend som SOM-institutet. Det fanns flera områden där män var mer aktiva än kvinnor inom kulturlivet 1976. Gå på bio, besöka museer, fotografera eller filma var sådana aktiviteter. Men 1999 hade även dessa områden kommit att domineras av kvinnors aktivitet. Det enda område i mätningen från 1999 där män fortfarande var mer aktiva än kvinnor var läsning av tidskrifter.

I de övergripande skillnaderna mellan mäns och kvinnors kulturvanor, tror jag att vi kan se hur tradition, förväntningar och förutfattade meningar om vem som gör vad i samhället påverkar individens val. I Sverige

har aktiviteter som att läsa en bok, gå på ett museum eller ta del av någon annan kulturaktivitet blivit något kvinnor gör. Och något som män inte gör. Skulle man mäta hur många män som går på kulturaktiviteter utan någon kvinna som sällskap skulle siffrorna sannolikt bli ännu lägre. Hur många män har valt att lägga en kväll med grabbarna på en föreställning på närmaste opera? Jag känner ärligt talat inte en enda grupp av män som skulle göra det. Men jag känner många kvinnor som skulle ta med sina väninnor på samma sak.

Jag har sett samma segregeringade fenomen tydligt i min roll som musikalregissör. När vi mot slutet av varje år har audition inför nästa års föreställning brukar det som regel komma mellan 20 och 30 kvinnor och tre eller fyra män. Kvinnorna har ofta större erfarenhet både av sång, dans och teater. Och på föreställningarna är det fler kvinnor än män i publiken. Det paradoxala är att de flesta musikalerna är skrivna med män i huvudrollerna, och bland de stora rollerna i övrigt brukar männen vara i majoritet. Det skapar på flera plan en väldig skevhet.

Men, för att ännu en gång betona den aspekten, klass samverkar sannolikt med kön, och här verkar det rimligt att anta att utbildningsfaktorn påverkar även relationen mellan kvinnors och mäns kulturvanor. Sedan 1990-talet går kvinnor i betydligt högre grad än män vidare till studier efter gymnasiet. I åldersgruppen 22–34 år har sammanlagt 36 procent läst vidare tre år eller mer efter gymnasiet. Bland männen är samma siffra bara 22 procent. Under läsåret 2016/17 var 402 000 studenter registrerade för grundutbildning vid landets universitet och högskolor. 243 000 av dem var kvinnor och 159 000 var män. Om utbildning är en så viktig faktor för kulturvanorna som alla undersökningar visar är det sannolikt att detta slår igenom även här.

2.3 Stad, land och kultur

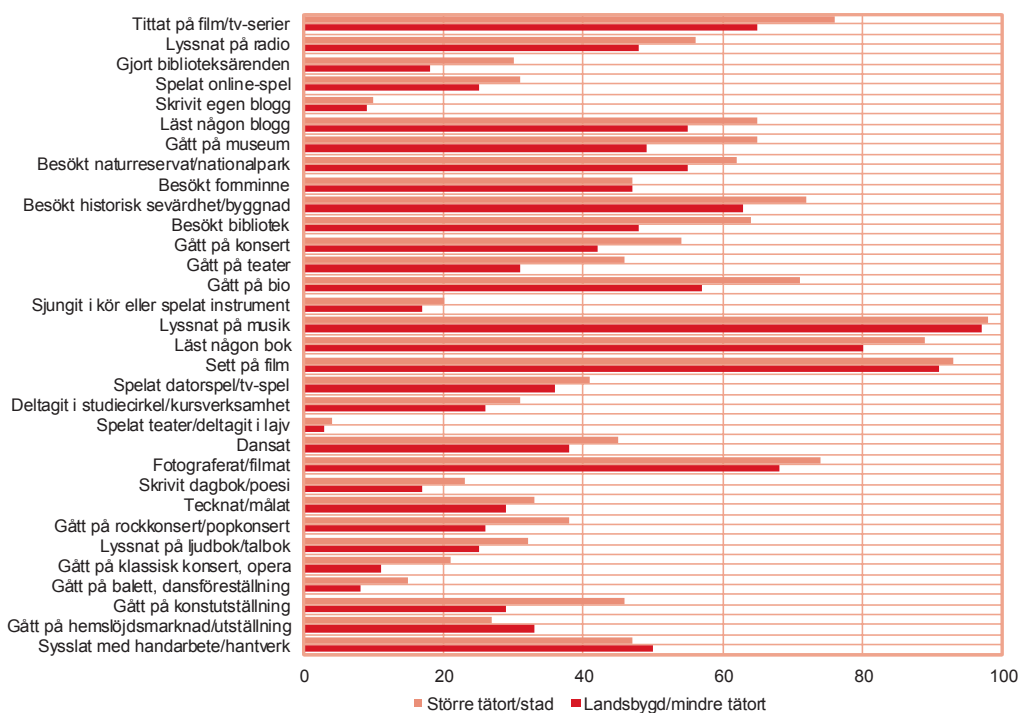
Var man bor är även det en viktig bakgrundsfaktor som påverkar vilka kulturaktiviteter man tar del av. Befolkningen i städerna är mer aktiva än de i mindre städer och på landsbygden. Sambandet är uppenbart i nästan alla av de uppmätta aktiviteterna, vilket på flera sätt är fullt logiskt men tanke på att utbudet är så mycket större i städerna. Detta konstaterar Kulturrådet redan i sin rapport *Den kulturella välfärden* från 2002:

"Utbudet av olika slags kulturarrangemang är ojämnt fördelat i landet, vilket visar sig bland annat i att nivåerna för olika slags aktiviteter är långt högre i Stockholms län än i exempelvis Norrbotten. Men även Gotlands län uppvisar höga andelar för flera av kulturindikatorerna."

SOM-institutets undersökning ger samma resultat.

Diagram 2.9 Kulturaktiviteter och bostadsort

Procent som utfört aktivitet någon gång under den senaste 12-månadersperioden

Källa: SOM-institutet undersökningen 2015.

På samma sätt som när det gäller flera andra bakgrundsfaktorer konstaterar Myndigheten för kulturanalys att när det gäller egenutövad kultur är skillnaden mellan stad och land det omvända jämfört med andra former av kulturvanor. Det vill säga: människor som bor utanför storstäderna är mer benägna att ägna sig åt kulturutövande än människor i städerna, men mindre benägna att konsumera kultur. Det senare kan delvis förklaras av att utbudet av kultur att konsumera är mindre på mindre orter. Det finns helt enkelt inte lika många teatrar, museer eller andra scener att ta del av kultur på, om ens några. Däremot finns det studiecirklar för handarbete, körsång, teater och målning, för att ta några exempel. Eller som SCB konstaterade i sina mätningar från 2012: den typiska deltagaren i en kör är en kvinna på landsbygden.

Myndigheten finner också att skillnaden över tid är relativt konstant, med undantag för ett område, nämligen besök på bibliotek. Där tappar befolkningen i mindre städer och landsbygd mark under hela perioden från 1980-talet och framåt. Utvecklingen går hand i hand med en trend som handlar om att allt fler bibliotek läggs ned i små städer och på landsbygden. Det rör sig om hundratals bibliotek under de senaste decennierna. Bara under 2015 minskade antalet bibliotek i landet med 25 stycken. För 2017 noteras en liten uppgång av antalet bibliotek, men när Kungliga biblioteket studerade siffrorna närmare visade sig uppgången bero på att ett antal skolbibliotek som inte tidigare ingått i statistiken nu räknades. Antalet folkbibliotek hade minskat med tolv stycken samma år. Antalet besök på ett bibliotek minskade med 2,3 miljoner.

Samtidigt tycks utvecklingen inte vara entydig, för i de större städerna och tillväxtregionerna blir biblioteken fler. Enligt en kartläggning Sveriges Radio gjort har kommunerna satsat 225 miljoner mer på biblioteken under den gångna mandatperioden. Dessutom har den röd-gröna regeringen anslagit 250 miljoner kronor varje år i riktade statsbidrag till biblioteken, ett stort steg framåt och en tydlig markering att biblioteken är en nationell kulturangelägenhet.

Men skillnaderna är ändå uppenbara. I Stockholmsområdet har inte någon invånare mer än en halvtimmes resa till närmsta bibliotek. I norrbottniska Ritsem måste befolkningen resa 18 mil för att låna en bok. Självklart påverkar det utvecklingen av besöksfrekvensen.

I analysen av skillnader mellan stad och land i kulturutövande är det

också nödvändigt att väga in att andra särskiljande faktorer kan spela en viktig roll för skillnaderna i detta hänseende. För det första ser yrkesstrukturen annorlunda ut i de större städerna. Fler arbetar som tjänstemän än på mindre orter, fler arbetar inom "akademiska" sektorer, inom it, media, ekonomi eller administration. De större städerna har också en högre andel med eftergymnasial utbildning.

"I statistiken kan man klart se att personer som är högutbildade oftast bor i storstadsområden eller i kommuner där det finns god tillgång till universitets- och högskoleutbildning", skriver SCB i en rapport från 2017.

I mindre kommuner och på landsbygden är andelen med högre utbildning betydligt lägre. Slutsatsen blir den samma som för bakgrundsfaktorn kön-kultur: Med tanke på att utbildning är en av de viktigaste bakgrundsfaktorerna för skillnader i kulturvanor är det rimligt att tänka sig att detta syns även i statistiken för stad-land.

2.4 Svensk/utländsk härkomst och kultur

När det gäller relationen mellan geografisk eller kulturell härkomst och kulturutövande är det svårare att se några tydliga skillnader. Det kan dels bero på att frågan inte mätts under lika lång tid som flera av de andra bakgrundsfaktorerna, men det kan också bero på att, som Svenska Dagbladet konstaterade i en artikel för några år sedan: klasstillhörighet och utbildning är viktigare faktorer för ens kulturvanor än vilket land man kommer ifrån. Kulturrådets rapport *Den kulturella välfärden* från 2002 visar att personer födda i ett annat land vid den tiden hade något lägre deltagande i kulturaktiviteter än infödda svenskar, men när det gällde den egna utövade kulturen, som att måla eller spela ett instrument, var deltagandet snarare något högre eller i alla fall likvärdigt.

Även här är det möjligt att klass är en mer särskiljande faktor än om någon är född i eller utanför Sverige.

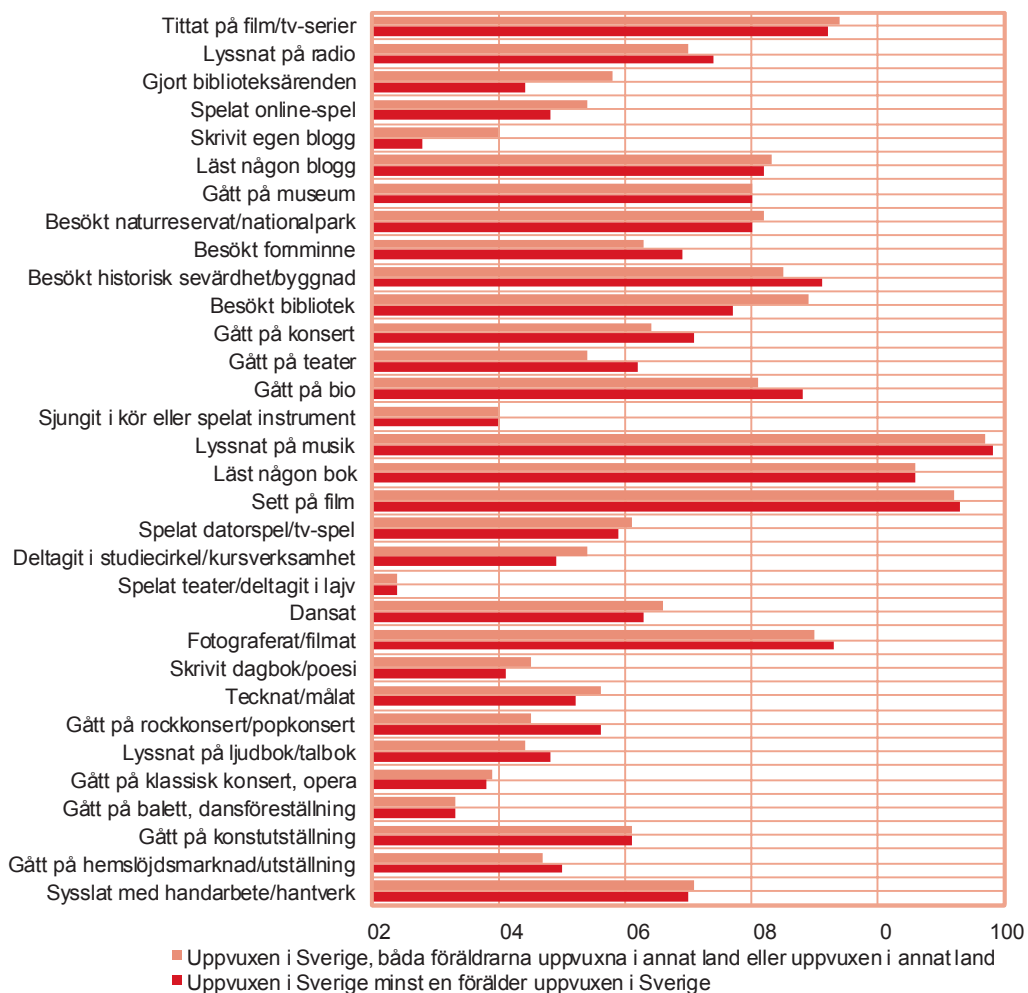
När det gäller personer med föräldrar från ett annat land, som själva fötts i Sverige, har även de generellt ett högre deltagande än genomsnittet i många av de uppmätta kulturaktiviteterna, särskilt de som handlar om att själv göra något, men även i flera av de konsumerande aktiviteterna. Det var detta som fick Svenska Dagbladet att slå fast att:

"De faktorer som klarast ger utslag i mätningen är emellertid utbildning och socioekonomisk grupp: ju högre utbildning och ju högre ställning i arbetslivet, ju högre deltagande i kulturlivet på så gott som samtliga områden."

Även SOM-institutets undersökningar visar att utländsk härkomst i sig självt inte är en lika särskiljande faktor som flera av de andra bakgrundsfaktorerna.

Diagram 2.10 Kultur och utländsk eller svensk härkomst

Procent som utfört aktiviteten någon gång under den senaste 12-månadersperioden

Källa: SOM-institutet undersökningen 2015.

SOM-institutets undersökning mäter också skillnaden mellan de med svenskt medborgarskap, de med ett annat medborgarskap, och de med dubbelt medborgarskap och får ungefär samma resultat som i diagrammet ovan. De med endast svenskt medborgarskap går något oftare på bio, konsert eller teater, medan de med dubbelt eller utländskt medborgarskap oftare går på biblioteket, målar eller dansar, för att ta några exempel. Rent generellt är den egenutövade kulturen mer vanlig bland de med dubbelt eller utländskt medborgarskap. Även här bör det betonas att ett likvärdigt deltagande i olika kulturella aktiviteter inte per definition betyder att det skulle vara mindre segregation inom kulturområdet. Siffrorna kan de facto betyda det rakt motsatta. Att engagemanget och aktiviteten är stor både för de som är födda i Sverige med svenska föräldrar och de som är födda i eller har föräldrar från ett annat land betyder ju inte att dessa olika grupper är verksamma i samma kulturaktiviteter. Tvärtom finns det här liksom inom andra särskiljande bakgrundsfaktorer goda skäl att anta att man är kulturellt aktiv inom sin egen kultur. Mötet uppstår säkert ändå ibland men det är inte självklart. Här finns dock ganska lite forskning att luta sig mot och i den här rapporten låter jag detta därför vara ett rent antagande.

Ett område där skillnaderna dock är stora beroende på vilket land man är född eller vad man har för härkomst är vilka som arbetar professionellt inom kulturen. Enligt rapporten *Kultur av vem?* har det skett mycket små förändringar av personalens sammansättning inom kultursektorn under de senaste åren, trots att den andel av befolkningen som har utländsk härkomst har ökat sedan början av 2000-talet. Andelen inom kultursektorn med utländsk bakgrund låg 2015 på drygt 13 procent, medan samma grupp utgör drygt 20 procent av befolkningen som helhet. Sammansättningen är dock mer representativ i detta avseende på de regionala musikinstitutionerna och på de nationella teaterscenerna än på andra institutioner.

2.5 Ålder och kultur

Yngre är mer aktiva i kulturlivet än äldre. Den slutsatsen kan säkert förvåna någon som sett hur medelåldern på en svensk teater eller operakonsert ser ut. Men kultur kan vara många saker, och ungdomar exponeras på ett helt annat sätt för kulturella uttryck i dag jämfört med tidigare,

inte minst genom de möjligheter nätet ger. Enligt SOM-institutets undersökning är det främst inom populärkulturella områden de yngre är mer aktiva, som att lyssna på musik, gå på rock- eller popkonsert eller spela dator- eller tv-spel. Även teckna och måla är något yngre ägnar sig åt mer än äldre. Enligt ungdomsstyrelsens rapport *När Var Hur – om ungas kultur* ägnar sig hela 68 procent av ungdomarna mellan 13 och 25 år åt minst en av kulturyttringarna teater, dans, bild, foto, musik eller skrivande under ett år. Flickor är mer aktiva än pojkar. Ungdomsstyrelsens rapport visade också att en tredjedel av alla flickor hållit på med handarbete under de senaste tolv månaderna och att snickra var lika vanligt bland pojkar.

En viktig förklaring till att yngre är mer kulturaktiva borde vara att de generellt har mer tid än äldre, men också att skolan spelar en stor roll. Yngre vars föräldrar inte är så aktiva i kulturlivet kan ändå möta olika konstformer genom skolan. När en teatergrupp kommer till aulan, när klassen går på museum eller i bildämnet när eleven ska måla och rita. Men det är bara en del av sanningen. Ungdomsstyrelsens undersökning visar att en stor del av ungas kulturaktiviteter tar plats i hemmet. Hälften av pojkarna och tre fjärdedelar av alla tillfrågade flickor uppgav att de egentligen skulle vilja ha en lokal eller mötesplats där de kunde ägna sig åt sina kulturaktiviteter. Nästan lika många uppgav att de egentligen skulle vilja gå till biblioteket minst en gång i veckan, men inte gör det. Bland högstadiesflickorna uppgav nästan hälften att de skulle vilja dansa minst en gång i veckan, men inte gör det. Dans är en av de största kulturaktiviteterna bland flickor. I utredningen *En inkluderande kulturskola på egen grund* skriver utredarna:

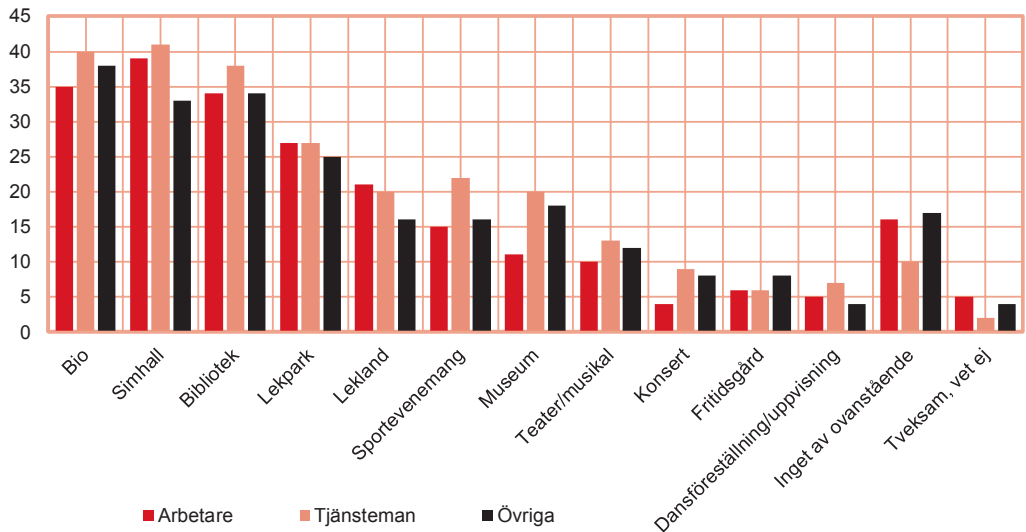
"Sätts detta i relation till att de som är allra minst fysiskt aktiva är tonårsflickor och i synnerhet invandrarflickor med ett ursprung långt från förhållandena i Sverige socialt och kulturellt sett, vilka gärna vill ägna sig mer åt dans, synliggörs ett behov som skulle kunna tillgodoses på ett betydligt bättre sätt av kommunerna än i dag."

De sammanlagda siffrorna för yngres kulturaktiviteter säger inte heller så mycket om vilka yngre som är mest aktiva i kulturlivet. Finns det samma skillnader bland de yngre som i befolkningen som helhet?

I en undersökning om ungdomars fritids- och kulturvanor som LO låtit Sifo göra tillfrågades föräldrar till barn mellan 5–17 år om vad deras barn besökt för kultur eller fritidsaktivitet någon gång under den senaste månaden. Det visar sig att ojämlikheten i kulturlivet är ungefär lika påtaglig bland de yngre som bland vuxna.

Diagram 2.11 Har ditt barn den senaste månaden besökt något av följande?

Andel i procent

Källa: undersökning utförd av Sifo för LOs räkning.

Det ska tilläggas här att skillnaderna mellan barn till tjänstemän och barn till arbetare inte är astronomiska, men de är systematiska. Därför är de rimligtvis också ett uttryck för samma skillnader som återspeglas i hela samhället avseende antalet och typen av kulturaktiviteter man tar del av.

När det gäller att utjämna tillgången till kultur mellan olika grupper har inte bara den ordinarie skolan en viktig roll, utan även musik-

och kulturskolorna. När musikskolorna växte fram från 1960-talet och framåt var syftet just att bredda tillgängligheten: att göra det möjligt för fler att spela instrument och lära sig sjunga och att barnens bakgrund inte skulle spela lika stor roll som förr i tiden. I dag finns det någon form av musik- eller kulturskola i de flesta kommuner. Men fyller de denna klassutjämnande funktion i praktiken?

Utredningen *En inkluderande kulturskola på egen grund*, som kom 2016, ställde den frågan till cheferna för landets kulturskolor och fick svaret att barn från hem med sämre socioekonomiska förutsättningar deltar i kulturskolans verksamhet i långt lägre grad är barn från tjänstemanna- och akademikerhem. Däremot menade kulturskolecheferna att de barn som inte syns så mycket i kulturskolan deltar mer i fritidsgårdarnas och bibliotekens verksamhet.

Samma ojämlika förhållande gäller för barn med utländsk härkomst konstaterar Kulturskoleutredningen. Nästan alla kulturskolor de var i kontakt med under arbetet vittnade om en mycket stark snedfördelning. I Malmö hade bara var tionde barn i kulturskolan utländsk härkomst, samtidigt som 40 procent av barnen i kommunen har den bakgrunden.

Utredningen pekar på några lätt mätbara faktorer som påverkar vilka som söker sig till kulturskolorna, bland annat tillgängligheten och avgifterna. I dag finns det kulturskolor i de flesta kommuner, men under några år på 1990-talet under den ekonomiska krisen gjordes också stora nedskärningar. Hela 67 procent av alla skolor hotade med nedläggning. Riktigt så drastiskt blev det inte, men verksamheten har inte vuxit i samma takt som efterfrågan och tillgängligheten är därmed ofta dålig. 2015 stod mellan 40 000 och 50 000 ungdomar i kö till de kommunala kulturskolorna.

En effekt av krisen på 1990-talet var att många kommuner höjde sina avgifter till kulturskolan. Mellan 1988 och 1992 ökade avgifterna med 71 procent. Kulturskoleutredningen skriver att det inte finns några undersökningar av om dessa avgiftshöjningar ledde till en ökad snedfördelning av elevgruppen. Däremot belägger utredningen att antalet elever minskade med 10 procent under samma period.

I Skellefteå var kulturskolan avgiftsfri under många år men för tio år sedan återinfördes avgifterna, och i en intervju i Sydsvenska Dagbladet från 2017 berättar kulturskolechefen Christer Olofsson att det

omedelbart ledde till att barn som inte hade stöd hemifrån eller kom från socioekonomiskt svaga förhållanden slutade.

– De försvann. Varje lärare hade kanske två eller tre sådana elever, och det är klart att i ett lärarkollegium på 40 lärare blir det en del.

En annan effekt var dock att förändringen gav kulturskolan i Skellefteå mer intäkter. De kunde anställa fler lärare och kapa en del av kön till skolan. I de kommuner som förändrat avgifterna finns ännu inte några sammanhängande undersökningar av effekterna. Dock verkar kulturskolecheferna övertygade om att avgifterna är ett hinder, liksom köerna.

Den stora Kulturskoleutredningen ger inte heller något givet svar. En del kommuner som har gratis kulturskola har också en mycket större andel barn som går där, men det finns exempel även på kommuner som har avgift där andelen barn och ungdomar som går på skolan är mycket högt. Dessutom finns det inga undersökningar som studerat om det verkligen är nya grupper som kommer till skolan om det är gratis eller om det är fler barn till resursstarka föräldrar.

Därefter resonerar utredningen på ett sätt som jag tror är själva kärnan i de problem den som vill minska ojämlikheten i kulturlivet ställs inför:

För att delta i en kommunal kulturskola krävs att verksamheten är bekant för barnet. Ofta är det genom föräldrarna som barn får kännedom om verksamheten och att få ett sådant stöd av sina föräldrar är viktigt för att barn ska kunna delta. I den enkät som utredningen genomförde gentemot elever i årskurs 6 hade 40 procent av de barn som hade erfarenhet av kulturskolan fått reda på verksamheten av sina föräldrar. Många av dessa är högutbildade vilket återspeglar mönstren för kulturkonsumtion i det övriga samhället; utbildning påverkar kulturvanorna mer än social klassbakgrund och hushållets inkomster. Att vara elev i kulturskolan verkar även ha en hög korrelation med skoltrivsel och goda studieresultat. I en studie om elever i Stockholms kulturskola har samtliga elever ett betyg över genomsnittet (En inkluderande kulturskola på egen grund, s. 119).

2.6 Slutsatser – ojämlikt deltagande i kulturen

Det går nu att dra några tydliga slutsatser om skillnaderna i kulturvanor

mellan olika grupper. Klass spelar roll (forskarna benämner det ofta socioekonomiska faktorer, men jag har valt att använda begreppet klass), och av de fyra uppmätta klassavgränsande faktorerna är utbildning den överlägset viktigaste.

Högre utbildning har ett direkt och stort samband med ett mer aktivt deltagande i kulturlivet. Men även de andra klassfaktorerna påverkar. Tjänstemän tar i högre grad del i kulturlivet är arbetare och de med högre inkomst är mer aktiva än de med låg inkomst.

Skillnaderna är störst när det gäller "traditionella" kulturupplevelser, men slår igenom även på andra kulturformer. Dock är jämlikheten större när det gäller att skapa egen kultur, inte minst handarbete/hantverk. Dessutom använder alla grupper biblioteken i relativt jämlik grad.

Jämte klass (mätt som utbildning) är kön den mest åtskiljande bakgrundsfaktorn i våra kulturvanor. Kvinnor är mer aktiva än män på nästan alla områden, med besök på historisk sevärdhet och att se på idrott som de stora undantagen (även om det senare inte finns med i de mätningar jag redovisat i diagram och tabeller här). En del av de skillnaderna, liksom en del av de skillnader som finns för andra bakgrundsfaktorer, kan sannolikt förklaras av klassfaktorer, inte minst utbildningsnivå.

Skillnaderna och ojämlikheten mellan olika gruppers kulturvanor bland vuxna tycks slå igenom även bland barn och yngre, även om yngre generellt är mer aktiva i kulturlivet än äldre.

Skillnaden i våra kulturvanor är mycket beständiga över tid. Siffrorna såg ungefär likadana ut för 30 år sedan som de gör i dag. De kulturpolitiska insatser som gjorts för att öka jämlikheten i våra kulturvanor för att människor ska kunna mötas och bredda sina perspektiv har därmed varit begränsat framgångsrika.

3. Vad spelar skillnaderna för roll?

ATT DET FINNS stora skillnader i kulturutövande och konsumtion av kultur och att dessa skillnader betingas av klass, kön, bostadsort och andra faktorer är med andra ord uppenbart, och väl belagt i en rad undersökningar.

Men spelar detta egentligen någon roll? Är det ett problem? Någon skulle säkert kunna hävda att kultur uteslutande handlar om olika smak och attityder som får oss att välja olika sätt att närma oss kulturella uttryck och att det vore fel att dra några samhälleliga slutsatser av detta. Andra kan med visst fog hävda att ett försök att jämnar ut dessa skillnader per definition måste innebära att staten eller någon annan kollektiv organisationsform måste gripa in i individens liv och tala om för denne vad som är "bra" eller "rätt" kultur, och ett sådant paternalistiskt synsätt på kulturen skulle förstås inte gynna någon, mer än de högst upp i samhällshierarkin som vill sätta sina egna preferenser över andras.

Det ligger mycket i båda dessa kritiska invändningar.

Många skulle nog exempelvis och med visst fog hävda att den kulturyttring som mer än någon annan får människor att mötas på lika villkor, som ökar förståelsen för andra kulturer och som skapar både engagemang och kreativitet hos konsumenter och utövare är idrott. När den egyptiske fotbollsspelaren Mohamed Salah bryter igenom motståndarförsvaret i en Premier League-match och sätter ett snyggt skott i krysset jublar publiken på Anfield i Liverpool och sjunger att de också vill vara muslimer. Kan man tänka sig en bättre brygga mellan kulturer? När barn och ungdomar samlas för träning eller match på den lokala fotbollsplanen och andra barn och ungdomar strömmar dit bidrar mötet till större förståelse än de flesta motsvarande aktiviteter. Ändå skulle många som förespråkar ett mer klassiskt kulturbegrepp (och föredrar de kulturformer som "de där nere" i samhällspyramiden inte uppskattar lika mycket) bara med yttersta tveksamhet kalla fotboll eller annan idrott för kultur.

En strategi för att jämnar ut skillnaderna i kulturutövande och kulturkonsumtion måste alltså manövrera mycket noga för att inte fastna i

ett von-oben-perspektiv som uppvärderar överklassens kultur och nedvärderar arbetarklassens.

Det hindrar inte att en större jämlikhet i kulturutövande och kulturupplevelser är värt att eftersträva.

3.1 Jämlik tillgång

I tidigare avsnitt av rapporten har jag egentligen inte gjort någon åtskillnad mellan olika sorters jämlikhet i relation till kulturen, men begrepp som jämlikhet och kultur kan tillsammans förstås betyda en rad olika saker. Det första handlar om jämlik tillgång till kultur, utövande eller upplevd, oberoende av om den kulturen bygger broar mellan grupper eller ej. Ska man dra det till sin spets skulle det vara en form av jämlikhet om alla hade tillgång till konserter, teater, böcker och andra kulturuttryck i sin dator hemma i vardagsrummet, men att upplevelsen av den kulturen aldrig delades med någon annan. Det går också att tänka sig att människor tar likvärdig del i kulturen tillsammans med andra men att de ändå gör det främst i den grupp eller de grupper de tillhör i samhället. Eller enkelt uttryckt: arbetarklass tar del av arbetarklasskultur, medelklassen går på klassiska konserter, människor med utländsk härkomst tar del av kultur tillsammans med andra från samma land eller kulturområde.

Även jämlikhet i den här meningen är värt att eftersträva. Dels för att erfarenheten säger oss att människor ofta behöver böttna i sin egen kultur för att vara öppen att möta andras. Kulturen är ett sätt att stärka de egna gemenskaperna, bearbeta en gemensam historia, definiera en position i det nuvarande samhället och problematisera för- och nackdelar i det egna samhället.

Det finns också gott om forskning som visar att kultur i sig självt har en rad direkta och positiva effekter för individen. En rad undersökningar, exempelvis Nationella folkhälsokommitténs bestänkande *Hälsa på lika villkor*, har visat att det finns vetenskapligt stöd för att kulturaktiviteter underlättar rehabilitering och behandling av sjukdomar. Samma slutsats kommer man fram till i den brittiska rapporten *Creative Health: The arts for health and well being* från 2017. Forskarna bakom rapporten visar att musik, konst och andra former av kultur kan förbättra patienters hälsa och livskvalité. Rapporten bygger på ett omfattande undersökningsmaterial och flera fallstudier. Bland annat en studie som hette *Artlift* i

Gloucestershire där artister och patienter har förts samman, med goda resultat som följd. Bland de patienter som deltog i projektet minskade läkarbesöken med 37 procent och sjukhusbesöken med 27 procent. Rapporten landar i tre övergripande slutsatser:

- Kulturen hjälper till att hålla oss friska, underlättar rehabilitering och får oss att leva längre och mer innehållsrika liv.
- Kulturen kan hjälpa oss att möta stora utmaningar inom hälsa och omsorg, som en åldrande befolkning, människors ensamhet och mentala hälsa.
- Kulturen kan hjälpa samhället att spara pengar inom omsorgen och sjukvården.

Svenska och internationella studier har även visat att tillgången till kultur och ett aktivt eget kulturutövande ökar både vår förmåga till kreativt tänkande och inlärning.

"Olika kulturaktiviteter stimulerar olika så kallade nätverk i hjärnan. Beroende på om konstformen som utövas i huvudsak är visuell, musikalisk eller språklig skiljer sig effekterna på inlärningsförmågan åt", konstaterar Svensk scenkonst i en rapport som tar ett samlat grepp om kulturens effekter på området och stödjer sina slutsatser på dussintals undersökningar.

Musicerande förbättrar barns språkliga utveckling. De får enklare att lära sig läsa och kan ta till sig en större mängd muntlig information. Barn som tränar sig musikaliskt får även en bättre rumsuppfattning och kan till exempel läsa kartor bättre än barn utan musikalisk träning.

Bildkonstens effekter på barn är också starka, men lite annorlunda än musikens. Den ökar förmågan till kreativt tänkande.

"Barn som deltog i ett bildkonstprogram under fem månader ökade sin förmåga att tänka originellt och vara mer effektiva inom andra områden", skriver rapportförfattarna, som också konstaterar att alla former av kulturella aktiviteter kan vara motivationshöjande inom andra områden. Detta leder till ökad uppmärksamhet från barnens sida och därmed får de enklare att lära sig nya saker.

Detta gäller verkligen inte bara de traditionella kulturformerna. En stor undersökning från Royal Melbourne Institute of Technology som analyserat 12 000 australiensiska 15-åringars PISA-resultat kopplat till deras internetvanor fann till exempel att de som varje dag spelade online-spel hade högre resultat på matematik, läsning och naturvetenskap än de som inte gjorde det. Inget motsvarande samband fanns mellan skolresultaten och användandet av Facebook och sociala medier. Som så ofta kan man förstås tolka sambandet åt båda håll. De som är duktiga på matte kanske spelar onlinespel i högre utsträckning än andra, men resultaten stöds av andra liknande studier som granskat sambandet mellan fritidsaktiviteter som stimulerar tankeverksamheten och resultat i skolan.

Även för vuxna har kulturella aktiviteter en förhöjande effekt på kreativt tänkande och inlärningsförmåga. Forskarna är inte helt överens om vad denna effekt beror på men en förklaring skulle kunna vara att kulturell träning förbättrar den språkliga förmågan i hjärnan. Eller också handlar det bara om att det ökar förmågan att lagra information och dra rätt slutsatser när hjärnan konfronteras med ny information och nya sätt att tänka. En studie från Yale Medical School visar till exempel att läkarstudenter som läst konsthistoria parallellt fått en ökade förmåga att ställa korrekta diagnoser. Vi har tidigare i den här rapporten sett att elever på kulturskolan har högre betygsgenomsnitt i den vanliga skolan (även om det kan bero på den socioekonomiska sammansättningen på kulturskolan och därmed ha en annan orsak än just deltagande i kulturskolans verksamhet).

Alla som varit med i olika kulturverksamheter kan också vittna om att de som är med och spelar musik, teater, målar, fotograferar eller liknande ofta också får bättre självförtroende och självkänsla. Kulturen får dem att växa och ökar därmed deras förmåga att ta för sig och prestera väl även i andra delar av samhället. Där påminner kulturutövandets effekter antagligen om det många upplever när de går med i en förening eller grupp där de får ett eget ansvar och känner förtroende från omgivningen.

3.2 Jämlika möten i kulturen

Den andra betydelsen av begreppsparet jämlikhet och kultur handlar om jämlika möten i kultur. I inledningen av den här rapporten skrev

jag om kulturens kraft. Dels om kraften att bekräfta det vi redan vet, att väva in oss i tryggheten att vi redan sett allt, hört allt och kan allt som är värt något. Dels kraften att öppna dörrar i vårt medvetande. Den kraft som får oss att mötas över de trygga gruppidentiteternas gränser. Den som får oss att bli överraskade, uppleva och se saker som vi inte visste fanns eller inte visste att vi hade något utbyte av. Som får oss att lämna filterbubblan och se världen ur ett annat perspektiv. Ungefär det Mohamed Salah gör på fotbollsplanen.

I den politiska debatten talar man i dag om så kallade ”filterbubblor”, främst i sociala medier på nätet. Människor läser, ser och lyssnar till andra som har ungefär samma värderingar, intressen och åsikter. Filterbubblorna bekräftar en världsbild istället för att utmana den, och bidrar till att grupper i samhället kommer längre ifrån varandra. Polariseringen ökar och människor riskerar långsiktigt att inte längre betrakta individerna i andra filterbubblor som lika mycket värda, i bästa fall inte lika mycket värda att bry sig om eller lyssna till som medlemmarna i den egna gruppen, i sämsta fall som värda att hata eller stänga ute. Här finner vi alltså en annan jämlikhetsfråga i kulturen, som handlar om kulturens möjlighet att skapa förutsättningar för att människor ska kunna mötas som och betrakta varandra som jämlikar. Det är i sin tur är en grundförutsättning för själva demokratin i samhället.

3.3 Kulturen i demokratin

Det finns många studier som belagt sambandet mellan fungerande demokrati och ett högt deltagande i kulturella aktiviteter. Många av dessa studier har dock misslyckats med att belägga i vilken riktning sambandet går. Är det starka och fungerade demokratier som stimulerar ett högt deltagande i kulturlivet, eller är det tvärtom? Det senare sambandet skulle vara ett starkt argument för betydelsen av jämlikhet i kulturutövande.

Den kanske mest kända studien på området har också belagt just detta. Under 1970- och 1980-talen undersökte den amerikanske statsvetaren Robert D. Putnam tillståndet för demokratin i Italien och fann att de regioner där medborgarna var mer aktiva i föreningslivet, fågelskådarföreningar, sångkörer, musikgrupper, konstföreningar och liknande också hade ett starkare socialt kapital totalt sett. De interagerade mer med varandra, hade större tilltro till demokratin och demokratin var

därmed också mer välfungerande. Undersökningen rörde alltså inte bara kulturella aktiviteter, och det finns flera sätt att ta del av kultur på som är mindre sociala, men de flesta innebär ändå något slags interaktion med omgivningen, och Putnams studie visar att detta är bra för demokratin, liksom för tillväxten, i ett samhälle. Sambandet har senare bekräftats av flera uppföljande studier, bland annat Putnam's social Capital and the Italian regions, an empirical studie av Guido de Blasio och Giorgio Nuzzi.

I en studie genomförd av bland andra Dick Stanley i Kanada konstaterar en rad forskare att det gick att se sex olika effekter av ett högt deltagande i kulturlivet.

- Det ökade förståelsen och kapaciteten för att själv engagera sig.
- Det stärkte människors och grupperns identitet.
- Det fick människor att modifiera sina värderingar och åsikter om behovet av gemensamma lösningar.
- Det ökade den sociala sammanhållningen.
- Det bidrog till att utveckla lokalsamhället.
- Det stärkte människors deltagande i samhällslivet.

På flera punkter såg forskarna alltså ett samband mellan kultur och de faktorer i samhället som utgör nödvändiga förutsättningar för demokrati. I en annan studie, från USA, konstaterade forskare (Leroux och Bernadska 2014) att de som deltar i kulturlivet, både de som själva är med och skapar och de som upplever kultur, är mer toleranta än de som inte gör det eller inte gör det lika ofta. Här kan sambandet dock gå åt båda håll. Mer toleranta kanske tar större del av kulturlivet snarare än att kultur gör människor mer toleranta, men en rimlig slutsats är ändå att sambandet kan gå åt båda håll.

Det finns också ett annat argument för betydelsen av jämlikhet inom kulturen, och det handlar inte om vilken effekt det kan tänkas ha, utan vilken betydelse kulturen har för yttrandefriheten. Den som utövar kultur, alltså den som målar, skriver, sätter upp föreställningar, sjunger eller bloggar gör sin röst hörd. Alla som ägnar sig åt kulturaktiviteter gör förstås inte politiska ställningstaganden som handlar om stora politiska och demokratiska frågor, men yttrandefriheten handlar inte heller om att alla måste göra just det. Den handlar om allas rätt och lika möjlighet att uttrycka det man själv vill uttrycka. Vare sig det handlar om att

måla ett landskap i akvarell eller skriva en politisk pamflett. Ett samhälle där den friheten är ojämlikt fördelad är ett samhälle som kan bli bättre.

4. Riktningar framåt

DET GÅR FÖRSTÅS INTE att slå fast något enkelt program som i ett slag skulle öka jämlikheten i kulturlivet. Vore det så enkelt hade det redan gjorts. Ända sedan riksdagen klubbade igenom de kulturpolitiska målen 1974 har kulturpolitiken handlat om det jag beskrev i förra kapitlet: att ge alla människor lika tillgång till kulturella upplevelser och uttryck, öka möjligheten för alla att själv skapa kulturella uttryck, använda kulturen som en brygga mellan grupper i samhället och ta särskild hänsyn till eftersatta gruppers behov och erfarenheter.

Ändå har vi sett att ojämlikheten består. Den är i princip densamma i dag som den var på 1980-talet.

Så vad kan man göra? Jag tror att de siffror och de fakta som jag har samlat ihop i den här rapporten ger en fingervisning om några riktningar som kulturpolitiken kan ta om målet är att ge alla likvärdig tillgång till kulturella upplevelser och uttryck. Ingen av dessa riktningar är unika. De har i olika former funnits med i den kulturpolitiska debatten länge. Jag tror ändå de är värda att nämna.

Kommersiell kultur kan vara fantastisk. Den har en unik förmåga att nå många, ur olika grupper i samhället. Men den kan aldrig helt ersätta andra former av kulturella upplevelser, och den kan absolut inte ersätta den enskildes egna kulturella uttryck. I en tid då mycket hänförs till den kommersiella sektorn finns det skäl att poängtera att samhället, och kulturen mer än mycket annat, behöver fickor dit kommersialismen inte når, arenor som drivs av en annan logik än marknadens.

Alltså – mina riktningförslag:

4.1 Använd biblioteken

Det spelar nästan ingen roll vilken bakgrundsfaktor man studerar, biblioteken framstår hela tiden som en av de mest jämlika arenorna för kultur. Hit går ungdomar från socioekonomiskt utsatta hem oftare än till andra kulturinstitutioner. Hit går män, och personer med kortare utbildning eller med utländsk bakgrund oftare än de besöker andra

kulturinstitutioner. När biblioteken lägger ned på landsbygden är det just den kulturyttringen som blir mer ojämlikt fördelad. På senare år har biblioteken allt mer definierats om och blivit mötesplatser, vilket mötts med kritik. Biblioteken blir informationscentraler, stöket ökar, underhållningen blir viktigare än bildningen är exempel på argument som riktats mot den förändringen.

Men återigen: om målet är mer jämlikhet finns ingen bättre arena att arbeta med. Många kommuner har insett detta och 225 miljoner kronor mer till biblioteken borde göra stor skillnad, liksom den statliga satsning på biblioteken som regeringen påbörjat under 2018.

Men samtidigt måste de senaste decenniernas nedläggning av bibliotek på mindre orter och på landsbygden brytas. Politikerna måste arbeta vidare, utveckla bibliotekens roll mer. Skolbiblioteken måste få en central plats i skolans verksamhet. Och dessutom: om biblioteken redan nu är en plats där människor från olika grupper möts, då måste de omvandlas till en mötesplats för ännu fler kulturformer. Men bara på ett villkor, nämligen att:

4.2 Kulturens mötesplatser måste verkligen vara mötesplatser

Som jag nämnde tidigare är det inte en helt irrelevant invändning mot kulturpolitiken att den kan uppfattas som paternalistisk och hierarkisk. Det finns en "god" kultur som alla måste få del av. Om mötesplatserna i samhället, till exempel biblioteken, möter medborgarna med den inställningen kommer det inte bidra till en mer jämlik kultur. Då blir de uppfostringsanstalter. Mötesplatserna måste vara mångkulturella, i ordets alla bemärkelser. Platser där olika grupper och individer utövar eller konsumerar både sin egen kultur och tar del av andras. Det är en svår balansgång. Men alternativet är att ojämlikheten, liksom misstron mot andra kulturyttringar än de man är van vid, består.

4.3 Gör mer kultur tillgänglig online

En annan faktor som slår igenom i nästan alla grupper är att kultur på internet, som dator- och onlinespel, är mer jämlikt använda. Detta borde gå att ta fasta på för de institutioner som söker en ny publik. På internet försvinner det direkta mötet med publiken, men inte nödvändigtvis interaktiviteten. När får vi se konstutställningar både på museerna och

på internet? När blir det som en regel att lägga ut klassiska konserter på nätet? Det borde finnas en uppsjö nya sätt att använda denna teknik på. Svårigheten, som för tidningar eller böcker, är att ta betalt. Men allt fler lösningar existerar i dag.

Även här handlar det delvis, men inte bara, om tillgänglighet. Folkets Hus satsning på digitala biografier, som sänder operor, musikaler och teaterföreställningar från världens stora scener till Folkets Hus på små orter i Sverige, är ett bra exempel. Men även kulturella uttryck som kan ses, läsas, lyssnas på eller deltas i hemma vid datorn är viktiga för att sprida möjligheten att vara delaktig till fler.

4.4 Satsa på utövande kultur

Detta är egentligen den mest självklara slutsatsen. I princip alla de grupper som är underrepresenterade i den konsumerade kulturen är mer aktiva när det kommer till egenutövad kultur. Även de som känner en distans till många av kulturens traditionella former är aktiva den skapande kulturen. I studiecirklar i vävning, målning, dans, teater med mera. För många från hem där deltagande i kulturen inte varit någon självklarhet kan den egenskapade kulturen också vara en väg in i ett bredare deltagande även i andra kulturformer. Den som själv börjar måla bygger rimligen upp ett större intresse för att se tavlor på en konstutställning, för att ta ett enkelt exempel.

Här har föreningslivet länge spelat en viktig roll, inte minst på mindre orter som inte har större kulturinstitutioner och ett mindre utbud av kommersiell kultur. För generationer av människor har just den lokala föreningen varit ingången, dörröppnaren, som gett upplevelserna och verktygen för människor att bygga upp sina egna kulturvanor. Själv såg jag mina första teaterföreställningar på Folkteatern i Göteborg för att den lokala socialdemokratiska föreningen i staden där jag växte upp arrangerade bussresor till Göteborg och teaterbesök där. Den teater jag själv varit verksam i under många år i Sörmland drivs de facto som en förening. Det är föreningar som ordnar konserter eller revyer i hembygdsgårdarna, Folkets Hus eller på utomhusscenerna under sommaren. Det är ofta föreningar som arrangerar kulturverksamhet för barn.

Ett ökat stöd till föreningslivets kultur skulle vara en tydligt jämlikhetsskapande faktor.

I arbetet för ökad jämlikhet i kulturen har förutom biblioteken, kulturskolorna och föreningarna även studieförbunden en helt central roll, och det arbetet är ofta nära länkat till föreningarnas. En mycket stor del av den organiserade egenskapade kulturen sker inom ramen för ett studieförbund. Och mycket av det som ungdomar efterfrågar, enligt utredningen om kulturskolan, skulle gå att organisera i studieförbundens regi. Unga tjejer som vill ha en lokal för att dansa. Musikintresserade ungdomar som tröttnat på att sitta hemma framför datorn och vill ha en studio att arbeta i. Fotointresserade som vill lära sig mer om tekniken bakom bilderna.

Tyvärr har stödet till folkbildningsorganisationerna minskat dramatiskt under de senaste 30 åren. Enligt Sveriges Radios kartläggning har det kommunala stödet till folkbildningen mer än halverats sedan 1992. Med inflation inräknat handlar det om en minskning med hela två tredjedelar. David Samuelsson, generalsekreterare på Studieförbunden, konstaterar, bland annat i en intervju i Sveriges Radio, att detta leder till en utarmning av det lokala kulturlivet och en minskad möjlighet för människor att vara aktiva i kulturlivet, inte minst i de mindre kommunerna, där det kommunala och kommersiella utbudet ofta är dåligt.

Hans resonemang stämmer väl överens med slutsatserna i den här rapporten. Parallellt med den här utvecklingen har många kommuner på senare år gjort stora satsningar på konserthus och professionell kultur, ofta med motivet att det är en del av kommunens upplevelseindustri. Med tanke på ojämlikheten i kulturutövande finns det förstås en risk att dessa kulturpengar främst kommer redan resursstarka grupper till godo. De som av vana och tradition besöker de stora kulturinstitutionerna. Om den sortens satsningar sker på bekostnad av stödet till exempelvis folkbildningen är risken att det ökar ojämlikheten i kulturlivet.

4.5 Bryt snedrekryteringen till kulturskolorna

Ett centralt verktyg för att häva ojämlikheten i kulturlivet är att till slut klara av att häva den sociala snedrekryteringen till de kommunala kulturskolorna. Detta är förstås en utomordentligt svår uppgift eftersom ingen riktigt lyckats med den målsättningen sedan musikskolorna infördes för flera decennier sedan. Men det är nödvändigt att försöka. Och många har i alla fall kommit en bit på väg:

Många kommuner har inlett projekt med en mer uppsökande verksamhet. Ett sådant exempel är musikprojektet El Sistema, som i dag finns på flera orter i landet. El Sistema bygger på orkester- och körverksamhet och arbetar i bostadsområden där deltagande i kulturskolorna generellt är lågt. I Stockholm är det öppet för elever som går i förskolor och skolor i Bredäng, Kista/Husby, Skärholmen, Tensta och Farsta. Verksamheten involverar även barnens familjer.

"Inom El Sistema Stockholm arbetar vi pedagogiskt med musikaliska och individuella mål för att ge våra elever framgångar på kort och lång sikt. Genom att musiken som konstform blir en del av barnens och ungdomarnas liv får de även verktyg för att närma sig och förstå andra konstuttryck", skriver El Sistema på sin hemsida.

En annan avgörande fråga är avgifterna. Det finns mycket som tyder på att avgifterna, även om de är relativt låga jämfört med annat i samhället, har en segregrande effekt. För den som vill minska ojämlikheten i kulturen finns det goda skäl att genom statliga insatser eller kommunala politiska beslut reducera eller helt ta bort avgifterna. För att få full effekt måste en sådan åtgärd dock kombineras med uppsökande verksamhet och aktivt arbete för att fler grupper ska hitta till kulturskolans verksamhet.

Under våren 2018 antog regeringen, som ett direkt resultat av den utredning av skolorna som presenterades 2016, en nationell strategi för de kommunala kulturskolorna. Följande mål för kulturskolornas verksamhet slås fast i strategin:

- att tillgänglighet och jämlikhet främjas,
- ett brett och angeläget utbud av kulturella och konstnärliga uttryck,
- hög kvalitet i såväl den breda som i den fördjupade undervisningen, och
- god kompetensförsörjning.

I förslaget finns flera satsningar med stöd till nationell samordning och förbättrad kompetensförsörjning samt statliga bidrag till lokala utvecklingsprojekt. Regeringens förslag är ett steg i rätt riktning, men nu måste det hända saker på lokalplanet också. Kulturskolorna måste lämna sina

invanda arbetssätt och på allvar närma sig nya grupper. Ett led i det arbetet bör rimligen också handla om att förbättra representativiteten bland lärarna på kulturskolorna, ett arbete som i sin tur måste börja i rekryteringen till landets musikhögskolor och folkhögskolornas musikutbildningar.

Jag vill återigen betona att jag inser hur svårt det här området är för den som vill förändra. Få områden inom politiken är så trögrörliga och uttryck för traditioner som det tar tid att förändra som just våra kulturvanor. Men självklart är det möjligt. Genom ett strategiskt, målmedvetet politiskt arbete och idogt slit bland alla de som är verksamma inom kulturområdet går det att öka jämlikheten i kulturen. Tanken att kulturen ska vara något mer än en bekräftelse på det vi redan vet, något mer än förstärkandet av ett "vi" i relation till ett "dem" är viktig och helt central för den som vill skapa ett inkluderande samhälle. Låt oss fortsätta diskussionen om hur vi går till väga.

Källor

- ”Att bibliotek tystnar är ett större problem än stöket”, Erik Lindfeldt, *Metro*, 10/9 2015.
- ”Besöksutvecklingen för de centrala museerna 2016”, Myndigheten för kulturanalys 2017.
- ”Besöksutvecklingen för de centrala museerna 2017”, Myndigheten för kulturanalys 2018.
- ”Biblioteken bland kommunernas kulturvinnare”, Sveriges Radio 16/1 2018.
- ”Biblioteksdödens sista utpost”, *Gefle Dagblad*, 15/6 2016.
- ”Creative Health: The Arts for Health and Wellbeing”, All-Party Parliamentary Group on Arts, Health and Wellbeing Inquiry Report, 2017
- ”Cultural participation and inclusive societies, A thematic report based on the Indicator Framework on Culture and Democracy December 2016”, Helmut K. Anheier m.fl., Council of Europe 2017.
- ”Den kulturella välfärden, Elitens privilegium eller möjlighet för alla? Svenska folkets kulturvanor 1976–1999”, Kulturrådet 2002.
- ”Du stora nya värld, Trettiofyra kapitel om politik, medier och samhälle”, red. Sören Holmberg, Lennart Weibull, SOM-institutet, Göteborgs universitet 2006.
- ”En inkluderande kulturskola på egen grund. Betänkande av kulturskoleutredningen”, SOU 2016:69.
- ”Fortsatt fler kvinnor som väljer högskola”, *Skolvärlden* 16/10 2015.
- ”Hälsa på lika villkor”, SOU 2000:91
- ”Kultur av vem? En undersökning av mångfald i den svenska kultursektorn”, Rapport 2015:2, Myndigheten för kulturanalys.
- ”Kulturens kraft, Kreativ logik, komfortzoner och värdet av konstnärligt tänkande”, Michael Eriksson, Alexander Styhre, Studentlitteratur 2010.
- ”Kulturens värden och effekter”, *Svensk Scenkonst* 2010.
- ”Kulturvanor i Sverige 1987–2014”, SOM-institutet, Göteborgs universitet 2015.
- ”Kulturvanor i Sverige 1987–2017”, SOM-institutet, Göteborgs universitet 2018, Marcus Weissenbilder och Ulrika Andersson

- ”Kulturvanor – socioekonomiska analyser och tidstrender”, Myndigheten för kulturanalys, Kulturfakta 2017:12.
- ”Kvinna i glesbygd typisk hos studieförbunden”, SCB 17/9 2012.
- ”Learning, Arts and the Brain: The Dana Consortium Report on Arts and Cognition”, Dana Press 2008.
- ”Making Democracy Work”, Putnam Robert D m.fl., Princeton University Press 1994.
- ”Nya kulturvanor, svenska kulturvanor i ett 30-årsperspektiv 1976–2006”, Kulturrådet 2008.
- ”Ny studie kopplar onlinespelande till goda studieresultat”, Dagens Nyheter 9/8 2016.
- ”NÄR VAR HUR om ungas kultur. En analys av ungas kulturutövande på fritiden”. Ungdomsstyrelsens skrifter 2011:1 (Ungdomsstyrelsen, 2011).
- ”750 miljoner kronor till folkbibliotek i hela landet.” <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2018/02/750-miljoner-kronor-till-folkbibliotek-i-hela-landet/>
- ”Svenskarnas kulturvanor kartlagda”, Kulturnytt, 27 juni 2017.
- ”Sveriges officiella biblioteksstatistik 2017”, Kungliga biblioteket 23/5 2018. Utbildning styr kulturkonsumtion mer än etnisk bakgrund, Svenska Dagbladet 7/3 2006.
- ”The Social Effects of Culture”, Dick Stanley (Consultant), Canadian Journal of Communication 2006:8
- ”Var fjärde i Sverige är högutbildad”, SCB, <http://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/utbildning-jobb-och-pengar/befolkningens-utbildning/>, 2017.

Rapporter i serien

1. Vad betyder arbetsinkomsterna för ojämlikheten?
ISBN 978-91-566-3326-3
2. Jämlikhet och tillväxt
ISBN 978-91-566-3327-0
3. Program för en jämlik skola
ISBN 978-91-566-3328-7
4. Högerpopulismen och jämlikheten
ISBN 978-91-566-3329-4
5. Ojämlikhetens geografi
ISBN 978-91-566-3330-0
6. Facklig organisering och ekonomisk jämlikhet
ISBN 978-91-566-3331-7
7. Sverigedemokraterna i den svenska geografin
ISBN 978-91-566-3332-4
8. Har vi råd att bo här?
ISBN 978-91-566-3333-1
9. Ojämlikhet och radikala högerpartier
ISBN 978-91-566-3334-8
10. Ojämlik hälsa
ISBN 978-91-566-3335-5
11. De oorganiserade
ISBN 978-91-566-3336-2
12. Kamrateffekternas betydelse
ISBN 978-91-566-3337-9
13. Hur påverkar ojämlikhet synen på omfördelning?
ISBN 978-91-566-3338-6

Få ämnen är så laddade som relationen mellan kultur, identitet och gruppgemenskap. Människor i privilegierade miljöer kan vara direkt föraktfulla när de talar om en folklig, populistisk kultur, omvänt kan många från mindre privilegierade miljöer uttrycka både förakt och vrede när de talar om det vi ofta benämner som ”finkultur”.

För att kunna skapa en inkluderande kultur måste vi veta hur skillnaderna och ojämlikheterna i kulturen ser ut. Var finns mötesplatserna i dag? Vilken del av kulturen fungerar tvärtom separerande? Och måste det vara så eller kan fler kulturformer vara inkluderande? Denna rapport granskar statistiken över befolkningens ojämlika kulturutövande och kulturkonsumtion, resonerar kring dess betydelse och pekar på tänkbara riktningar framåt för den som vill se en brobyggande kultur.

Rapporten är skriven av Jesper Bengtsson, journalist och fristående skribent.

November 2018

ISBN 978-91-566-3339-3

www.lo.se

